శ్రీరస్తు.

రసప్రదీపిక

అను

వైద్యగ్రంథము.

టీకా తాత్పర్య సహితము.

ఇది

రాజమహేంద్రవరము ఆంధ్రబుక్కుడిపో

మాదేటి నస్వానయ్యగారిచే

ముద్రింపించి ప్రకటింపబడినది.

కాకినాడ.

స్కేప్ అండ్ కో., ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

7 1923.

అలురైటు రిజర్వుడు] [వెల రు 0—12—0

ప్రకాశిక.

ఆంధ్రదేశమునఁ దెనుఁగుబాసలో ముద్రింపబడిన వైద్యశాస్త్రము లనేకములు గలవు. తొలుత మదరాసులో ననేకులు పుస్తకము ముద్రించుటయే ప్రధానముగ నెంచి తప్పులను బాటింపక తాళపత్రగ్రంథముల నెత్తి వ్రాయించి వారికిఁ దోఁచినవిధమునఁ బ్రకాశింపఁ జేసి గ్రంథములు వినశ్వరములు గాకుండ నిలిపి పుణ్యము గట్టుకొనిరి. కాలక్రమమున ముద్రాయంత్రాధికారు లనేకులు తొలుతటి ప్రకాశకుల లోపముల సవరించుచుఁ దాముకొన్నిమార్పులు చేయుచుఁ బ్రచురించిన వైద్యగ్రంథము లనేకములు గలవు. కాని యేకారణముననో కొన్నిగ్రంథములు శాస్త్రసాంప్రదాయములకు విరుద్ధములుగ ముద్రింపఁబడి వైద్యులచిత్తములకు భ్రమనాపాదించుచున్నవి. ఈనడుమ కొందఱు దేశోద్ధారకు లట్టి గ్రంథములను ప్రాచీనము లైన తాళపత్రగ్రంథములతో సమూలము లైనసంస్కృతగ్రంథములతోను సరిచూచి నిక్కము లైన గ్రంథముల వెలువరించుచున్నారు. కొంతకాలమునకుఁ బూర్వ మీ రసప్రదీపికను మదరాసువారి సాంప్రదాయము ననుసరించి మేము ముద్రించి విక్రయించితిమి. కాని యిక్కాలఁ మట్టితప్పులకుప్పలు దోషపూరితములు నగు గ్రంథముల ప్రచారమును మాపుచేయునది గావున శుద్ధ మైనది శాస్త్రసమ్మత మైనదినగు గ్రంథముగఁ బ్రకాశింపఁజేయవలె నని తలంచి మే మాపనికి దొరకొంటిమి. అట్లు దొరకొని యనసగ మైనతావున నర్థము గ్రంథమంతకుఁ దాత్పర్యము వ్రాయించి ప్రకటింపఁదలంచి యున్నసమయమున మామిత్రులు మ. రా. శ్రీ. సత్యవోలు అప్పారావుగారు తమ స్వగ్రామ మైనజన్నాడలో మంచివైద్యు లొక్కరు గల రనియు వారికార్యము జేయసమర్థు లనియు వారికడనున్న తాళపత్రగ్రంథముతో దీనిని సరిచూచి సవరించి ప్రచురించుటయుక్త మనియుఁ జెప్ప మేమందులకు సమ్మతించి వారి నిప్పని నెరవేర్పవలయు నని కోర వా

రంమునుసమ్మతించి మ. రా. శ్రీ పెద్దింటి వెంకటాచార్యులవారిచే నీ హస్తము సవరింపించి మాకొసగిరి. ఈ వెంకటాచార్యులుగారివంశములోనివారు కొన్నితరములనుండి వైద్యము చేయుచున్నారు. అందు ముఖ్యముగ పిచ్చివారికి వైద్యముచేయుటను మనదేశములో వీరినిమించినవారు మఱియొకరు లేరని వ్రాయుట యతిశయోక్తి గాదని యీయాంధ్రదేశమునందంతటను వ్యాపించినవారికీర్తియే చాటగలదు. అట్టివారిచే సంస్కరింపఁ జేసి ప్రకాశింపఁ జేసిన యీగ్రంథము నాంధ్రదేశములోని వైద్యులందఱు నాదరింతురు గాక యని కోరుచున్నాము.

ఇట్లు విన్నవించు
ప్రకాశకులు.

మామిత్రులగు మ. రా. శ్రీ. సత్యవోలు అప్పారావుగారు రసప్రదీపిక వ్రాతప్రతిననుసరించి సవరించి తాత్పర్యముతోడ నవసరమైనతావుల ప్రతిపదార్థముతోడ నొకప్రతి వ్రాసి సరిచూడవలసినదని కోరినారు. నేను నావద్దనున్న ప్రతితో సరిచూచి వలయుతావుల విశేషాంశములఁ జేర్చి వారు వ్రాసిన ప్రతి సకలజనులకు సాహాయ్య మగునట్లు చేయ నెంచి నానేర్చినంతవఱకు శక్తివంచనఁ జేయక మెలగితి నని నమ్ముచున్నాను.

ముఖ్యముగ వైద్యుల కీపొత్త ముపయుక్తమగుట వారి కనుకూలములగు నర్థములనే పొందుపరచినాను. ఆంధ్రభాషామహాదేవి ననేకతరములనుండి సేవించుటచేత తేటతెల్లములగు మాటలు పట్టుపడిన నాతాత్పర్యార్థములు వ్రాయుట పొసంగినందున నీప్రతిమిక్కిలి సొంపైనదై యుండునని నాతాత్పర్యము.

ఇట్లు
సకలజనవిధేయుఁడు
పెద్దింటి వెంకటాచార్యులు.

ఓమ్.

రసప్రదీపిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి.

సీ. శ్రీ లొసంగెడు వేదశైలరమానాథు
పాదారవిందముల్ భక్తిఁ దలఁచి
కూరేశ శ్రీభాష్య కృత్కురుకాధీశ్వ
రాదిపూజ్యుల నాత్మ నభినుతించి
యశ్వినీదేవసమార్చనఁ గావించి
ధన్వంతరి ప్రసాదంబు వడసి
బాహటాదుల నెల్లఁ బ్రస్తుతిఁ గావించి
కలశసంభవుని యంఘ్రులు భజించి
గీ. యాదివైద్యుల కెల్ల జోహారుఁ జేసి
మునుల నెల్లరఁ బ్రార్థించి ముదముతోడ
నాంజనేయులఁ బూజించి యాంధ్రభాషఁ
గవితఁ జెప్పెద వైద్యయోగంబు లెల్ల. ౧

(శ్రీలొసం...జేసి) శ్రీలు = సంపదలు, ఒసంగెడు = ఇచ్చునట్టి, వేదశైలరమానాథు = వేదాచలమునందు క్రీడించు నృసింహమూర్తియొక్క, పాదారవిందముల్ = పాదము లనెడు కమలములు; భక్తి = భక్తితోడ, తలఁచి = తలంచి, (కూరేశ...నుతించి) కూరేశశ్రీభాష్యకృత్కురుకాధీశ్వరాదిపూజ్యులను = వైద్యశాస్త్ర భాష్యకారు లగువారిని, ఆత్మన్ = మనస్సులో, అభినుతించి = పూజించి, (అశ్వినీ ... గావించి) అశ్వినీదేవ (సమార్చన) = వైద్యశాస్త్రమును భూలోకమున నవతరింపఁజేసిన యశ్వినీదేవతలను సమార్చన = పూజ, గావించి = చేసి, (ధన్వంత...వడసి) ధన్వం

లయనికప్రసాదంబు = వైద్యశాస్త్రము నుద్ధరించిన ధన్వంతరునిదయ, వడసి = పొంది, వాహటాదులన్ = వాహటము మున్నగు వైద్యశాస్త్రములను, లేక వాహటము మున్నగు వైద్యశాస్త్రములు రచించినవారిని ప్రస్తుతిఁ గావించి = పొగడి, కలశసంభవుని యంఘ్రులు = వైద్యశాస్త్రగురువైన యగస్త్యునిపాదములు, భజించి = పూజించి, ఆదివైద్యులకెల్ల = పూర్వపువైద్యులకందఱకు, జోహారు = నమస్కారము, జేసి, మునులనెల్లర = మునులనందఱను, ప్రార్థించి, ముదముతోడ = సంతసముతో, ఆంజనేయుల = వాయుపుత్త్రుని, పూజించి, ఆంధ్రభాష = తెనుగుభాషయందు, వైద్యయోగములు = వైద్యసంబంధములైన మార్గములు, ఎల్ల = అన్నియు, కవిత = కవిత్వము, చెప్పెద = చెప్పుచున్నాను.

తా. సంకటకాలనైనవేదాచలమునఁ గ్రీడించు వేంకటేశ్వరావతారము ధరించి నక్షత్రమూర్తిపాదములకు నమస్కరించి, భాష్యకారులను అశ్వినీదేవతలను ధన్వంతరిని, అంజనేయులను అగస్త్యునిఁ బూజించి వాహటాదులస్తుతించి పురాతనవైద్యులకు మునులకు నమస్కరించి వైద్యయోగము లాంధ్రభాషలోఁ జెప్పుచున్నా నని కవియభిప్రాయము

గ్రంథకర్తృవిషయము.

క. శ్రీవత్సగోత్రజనితుఁడ
శ్రీవైష్ణవపాదపద్మ సేవారతుఁడన్
శ్రీవెంకటాభిధానుఁడ
శ్రీవెలయుమునుంబ కులము జెలఁగినవాఁడన్. ౨

అర్థము (సర్వజనసులభము.)

శా. శారీరంబు నిఘంటు ద్రవ్యగుణముల్ సంఖ్యానిదానంబు నౌ
దారంబైనరసప్రదీపికయు సూత్రస్థానముల్ ధాత్రిలో
సారంబైనచికిత్ససంగ్రహము భైషజ్యంబు వాహోట మిం
పారం జూచితి వేదశైలపతిపాదాబ్జైక సద్భక్తితోన్. ౩

(శారీరంబు—జూచితి) శారీరంబు = శరీరశాస్త్రము, నిఘంటు = నిఘంటువులు, ద్రవ్యగుణము = పదార్థములగుణము, సంఖ్యానిదానంబు = యోగనిదానము, నౌదారంబైనరసప్రదీపికయు = శ్రేష్ఠమైనరసప్రదీపికయు, సూత్రస్థానము, చికిత్ససంగ్రహము, భైషజకల్పము, వాహోటము, మున్నగుగ్రంథములు వేంకటాచలపతికరుణవలనఁ జూచితి నని భావము.

ప్రతిజ్ఞ.

గీ. తెలిసినట్లుగను రసప్రదీపికయును
దెనుఁగుఁ గావింతు సుజనులు వినుతి సేయఁ
బారదోత్పత్తి పాషాణపంక్తి సర్వ
రత్నలోహాదుల ప్రకరణములెల్ల. ౪

తెలిసినట్లుగ = నా నేర్చినంతవఱకు, రసప్రదీపికయును = రసప్రదీపిక యనునీ గ్రంథమును, పారదోత్పత్తి = పాదరసముయొక్క పుట్టుక, పాషాణపంక్తి = పాషాణములవివరము, సర్వరత్నలోహాదులప్రకరణములు = సర్వరత్నములయొక్కయు లోహములయొక్కయు భేదములు, సుజనులు వినుతి సేయ = సజ్జనులు మెచ్చుకొనునట్లు, తెనుఁగుఁ గావింతు = తెనుఁగింతును.

వ. అనుచు నీప్రకారంబున నాశ్వినులు ధన్వంతరికిఁ జెప్పినతెఱంగున నగస్త్యుం డాత్రేయున కిట్లనియె. ౫

క. తారకదైత్యుఁడు బ్రహ్మను
గూరిచి తప మాచరించి కుటిలాత్ముండై
ధారుణి నెవ్వరు నతనిని
వారింపం దరము గానివరములు గొనియెన్. ౬

అర్థము సులభము.

మ. ఒకనాఁ డాగ్రహ మెత్తి దేవతలపై హుమ్మంచు దండెత్తినం
బ్రకటం బైనబలంబుతో నెదిరి శుంభద్వేగుఁడై యింద్రుఁడా
జకిఁ దా నోర్వక పాఱె దిక్కు లదరం జిత్తంబులో రోయుచు
న్నకలంకస్థితి తారకుం డరిగె బాహాటోప మేపారఁగన్. ౭

తా. దేవతలమీఁద నాగ్రహముఁ జెంది తారకుం డొక్కనాఁడు దండెత్త, వానిదాడికిఁ జాలక దేవేంద్రుఁడు పాఱిపోయెను అనంతరము తారకుఁడు మరల తన నగరమునకుఁ బోయెను.

ఉ. అంతట విష్ణుదేవు నియమాత్మకుఁడై మదిఁ గూర్చి యింద్రుఁడ
త్యంతమహోగ్రమాతపమునయ్యెడ సేయఁగ వచ్చి నీతపం
బింతియచాలు దైత్యు వధియింపఁగ రుద్రసుతుండు గాని యీ
వంతయు నంపలేదు సురవర్గము దోడ్కొనిపొమ్ము పోలికిన్ ౮

(అంతట...సేయఁగ) అంతట = అనంతరము, నియమాత్ముఁడై = నిష్ఠతోఁ గూడినవాఁడై, ఇష్టకేళి = ప్రియమహోత్సవము, మది = మనస్సునందు, నిల్పి = ప్రతిష్ఠించి, అప్పు[illegible] పాతకమునప్పుడు = అప్పుడెడతెగని యుగ్రతపస్సును ఇంద్రుఁడు = దేవతలప్రభువు, సేయఁగ = నిర్వహింపఁగ, (వచ్చి...చాలు) వచ్చి = [illegible]) ప్రత్యక్షమై నీతపం బింకటఁ జాలు = నీ గావించుతపస్సు చాలింపుము. (దైత్యు...లేదు) దైత్యు = దానవుని, రుద్రసుతుండు గాని = ఈశ్వరునికుమారుఁడు కాని, సురవ్రాతము = దేవతాసమూహము, అవంతయణంపలేదు = ఇంచుకైననుజయింపఁ జాలదు. (పోరికిన్...పొమ్ము) పోరికిన్ = పట్టణమునకు, తోడ్కొని = వెంటఁబెట్టుకొని, పొమ్ము = వెడలుము.

వ. తదనంతరమందు పార్వతీపరమేశ్వరులకు పరస్పరానురాగంబు గల్పింప నింద్రప్రార్థితుండై కందర్పుండు తమి నేచిన నప్పార్వతీపశుపతులు తపంబుఁ జాలించి యప్పర్వత కందరంబునందు.

క. చెలఁగుచు నన్యోన్యము మరు
కలహంబున గెలుతు మనుచుఁ గాంక్షలతోడన్
సొలయక యలయక తొలఁగక
సలిపిరి రతి వేయుదివ్యసంవత్సరముల్. ౧౦

వ. అప్పుడు. ౧౧

చ. చెలఁగుచు నగ్ని నిర్జరులచేతను బ్రార్థితుఁడై కపోతరూ
పలవడఁ దాల్చి కందరమునందుఁ దగం జరియించి వారలం
గలయఁగఁ జూచుచున్ మదిని గంపము నొందుచునుండ శంభుఁడుం
దెలిసి తదగ్నిహోత్రుఁ డని దిగ్గున సిగ్గున లేచి గ్రక్కునన్. ౧౨

(చెలఁగుచు...దాల్చి) చెలఁగుచు = ప్రకాశించుచు, అగ్ని = అగ్నిదేవుఁడు, నిర్జరులచేతను = దేవతలచేతను (అమరానిర్జరా దేవ...అమరము) ప్రార్థితుఁడై = ప్రార్థింపఁబడినవాఁడై కపోతరూపు = గువ్వరూపు, దాల్చి = ధరియించి, కందరమునందు = చెట్లతోఁగూడిన[illegible]యందు, చరియించి = సంచరించి, వారలన్ = ఆపార్వతీపరమేశ్వరులను, చూచుచున్ = కనుగొనుచు, మదిని = మనస్సునందు, కంపము = భయము ఒందుచు = పూనుచు, ఉండఁ, శంభుఁడు = శివుఁడు (శంభుకీశః పశుపతిశ్శివశ్శూలీ మహేశ్వరః, అ. ము) తెలిసి = కనిపెట్టి, తదగ్నిహోత్రుఁ డని = ఆయగ్నిదేవుఁడని

దిగ్గునసిగ్గునన్ = సిగ్గుచేతవెంటనే, లేచి, గ్రక్కునన్ = శీఘ్రముగనే, (అని ముందుపద్యమున నన్వయము.)

వ. అగ్నిదేవుని మృడుండు భంగపరిచె. అనంతరము. ౧౩

క. భంగపడి యగ్ని వణఁకుచు
గంగం జెడఁగ్రక్క నదియుఁ గాల్పఁగ నపుడు
త్తుంగతరంగంబులచే
గంగయు శివవీర్య మపుడు కడకుం ద్రోసెన్. ౧౪

చ. మునుకొని రుద్రవీర్యము నమోఘము గావున రుద్రసంఖ్యయై
తునుకలు భూమి పైఁ బడినతోడనె పద్విధమైనబిందువుల్
చనువున నెక్కడెల్లుపొదచక్కిని జిక్కినఁ గృత్తికాజనం
బనయము నేగుదెంచి తమి నందఱు బ్రోచిరి కొన్నివర్షముల్ ౧౫

రుద్రసంఖ్య = పదియొకటి (అజుఁడు, ఏకపాదుఁడు, అహిర్బుధ్న్యుఁడు, త్వష్ట్ర, రుద్రుఁడు, హరుఁడు, శంభుఁడు, త్ర్యంబకుఁడు, అపరాజితుఁడు, ఈశానుఁడు, త్రిభువనుఁడు నని యేకాదశరుద్రులు.

క. ఫదపడి షణ్ముఖుఁ డంతట
నుదయంబై దేవతలు మహోత్సవత గనన్
గదనమునఁ దారకాసురు
నదయత వధియించి బ్రోచె నమరులనెల్లన్. ౧౬

అదయత = దయలేకుండ, వధియించి = చంపి, ప్రోచెన్ — రక్షించెను,

రసభేదము.

గీ. ఐదువిధములబిందువు లచటఁ బడుట
చేత శతయోజనంబులలోఁతు గలిగి
రసరసేంద్రంబు సూతపారదము మిశ్ర
కంబు నన నొప్పి పంచకూపంబు లయ్యె. ౧౭

రసము, రసేంద్రంబు, సూతము, పారదము, మిశ్రకము, నని యైదుకూపంబు లయ్యె.

సీ. రసము నిర్దోషమై రక్తవర్ణంబునై
యమృతస్వరూపమై [illegible]రుదాని

నమరులు సేవించి యమరత్వ మొందిరి
మతీరసేంద్రంబు శ్యామలమురూక్ష
మతిచంచలంబునై యమరు బన్నగు లెల్ల
సేవించి కాయసంసిద్ధిఁ గనిరి
పీతవర్ణతరూక్ష సూతంబునకు గల్గు
పాండువర్ణం బది పాదరసము
గీ. సకలవర్ణము లలరు మిశ్రకమునందు
నిట్టిహార వీర్యమహిమంబు లెవ్వారేని
గురు తెఱంగిన నారోగ్యకర మొనర్చి
ఫలము లీడేర్చు సకలసంపద లొసంగు. ౧౮

(రసము...ఒందిరి) రసము, నిర్దోష మై = దోషములేని దై అమృతస్వరూప మై = మృత్యువును లేకుండఁ జేయునది యై, రక్తవర్ణంబునై = యెఱ్ఱనిరంగుఁగల దై అలరుదాని=ప్రకాశించుదానిని, అమరులు=దేవతలు, సేవించి=భుజించి, అమరత్వము= మృత్యువును జయించుగుణము, ఒందిరి = పొందిరి. (మతీర...గనిరి) మతీరసేంద్రంబు= మతియూరసేంద్రి మనురసము, శ్యామలతరూక్షము = నల్లనికాంతి గలదై, అతిచంచలత్వ మై = మిక్కిలిచలనముగలదై, అమరు = విశ్వను, పన్నగులు, సేవించి = భుజించి, కాయసంసిద్ధి = దేహసిద్ధిని, గనిరి = కాంచిరి, (పీతవ..గల్గు) పీతవర్ణతరూక్ష = పచ్చనికాంతి, సూతంబునకు = సూత నామాహ్వయము గల రసమునకు, గల్గు = కలిగియుండును, (పాండువ.. సము) పాండువర్ణంబది = తెల్లనిరంగుఁగలది, పాదరసము = పాదరసమను రసము, (ఇట్టిహా...లొసంగు) ఇట్టిహారవీర్యమహిమంబు = ఈగుణములు గలిగినశివుని వీర్యమహిమము, ఎవ్వారేని = ఏవారలైనను, గురు తెఱంగిన = తెలిసికొనినయెడల, ఆరోగ్యతర మొనర్చు = రోగమునుండి విముక్తులఁజేయును, ఫలములీడేర్చు = కోర్కెల నొసంగును, సకలసంపద లొసంగు = సమస్తభాగ్యములు నొసంగును.

క. అనఘ రసేంద్రియకూపము
లనఁ దగు విను మిపుడు వేగ నమరుం డగుచున్
ఘనదుర్ఘట మగుసూతము
జనముల కేగతి లభించుఁ జయ్యనఁ జెపుమా. ౧౯

అనఘా రసేంద్రియకూపములు అను కేగతి దొరకునో చెప్పవలయు.

వ. అనఘుడు. ౨౦

రసాకర్షణము.

సీ. మునినాథ యాకూపముల సమీపమునందు
దరదదేశం బంద్రు దాని జనులు
తీరైనకన్యక దిద్ది వైశాఖమా
సమునందు ప్రథమరజస్వలైన
నాల్నాడు సేయించి నాతి శృంగారించి
గుఱ్ఱము నెక్కించి కూర్మి ననుప
చని నుయ్యి తొంగిచూచినయంతనాపార
దము నింతిని హరింపఁ దలఁచి యపుడె
గీ. గ్రక్కునను వెళ్ళి వాయువేగమునఁ గొమ్మ
జాడ నేతెంచి యొక్క యోజనముపొడవు
నబ్బకుండఁగఁ దిరిగిపో నారసంబు
భ్రాంతితోఁడుతఁ బూర్వకూపమునఁ జొచ్చు. ౨౧

వైశాఖమాసమునఁ బ్రథమరజస్వలైనకన్యక నాకూపములచెంత కలంకరించి గుఱ్ఱ మెక్కించి పంప నందలిరస మాకన్నియ ననుహరింప వాయువేగంబునఁ బైకెగయు నిట్టు నవు డాయన్నులమిన్నయు నతివేగంబున తనహయంబును నురలింపఁ బట్టఁజాలక రసము మరల పూర్వకూపంబునఁ జొచ్చు ననియుఁ దాత్పర్యము.

చ. ఇల రస మేఁగుదెంచి మగు డేఁగుచు గుంటలయందుఁ జిక్కినం
బలుమరు నాగవంగకృతపాత్రలచే నది తీసి దేశవా
సులు పదిలంబు సేయుదురు సూత మణంగినమృత్తికంతయుం
దెలియఁగఁ దెచ్చి పారదముఁ దీతురు పాతనయంత్రవిద్యచేన్. ౨౨

(నాగ + ము) నాగము = సత్తు (వంగ + ము) వంగము = తగరము సూతము = పాదరసము పారదము = పాదరసము.

పారదమహిమ.

మత్తకోకిల. భూరితాపసవర్య సూతము పుట్టునంతయు నీకునిం
పారఁ జెప్పితి పారదంబుప్రభావము న్వినుమన్నిసం

స్కారయుక్తిని భస్మమాటకు గాఢమూర్ఛయటంచు రా
పారదంబుకుచావు లేదనిపల్కె శంభుఁడుమున్నుగాన్ ౧౩

(భూరి...జెప్పితి) భూరితాపసవర్య = గొప్పవాఁడ వైనయోమునిశ్రేష్ఠుఁడా, సూతముపుట్టుకంతయు = పాదరసముయొక్క పుట్టుకనీకునింపారఁజెప్పితి = నీకుసకలముఁ దెలిపితిని. పారదంబుప్రభావమువ్వినుము = పాదరసముయొక్క మహిమము, వినుము అగ్నిసంస్కారయుక్తిని = అగ్నిలోఁదగులఁబెట్టుటచేత భస్మమాటకు = బూదియగుటకు, గాఢమూర్ఛయటంచును = తీవ్రముగా స్మృతిఁ దప్పుట యందురు, ఆపారదంబుకు = ఆపాదరసమునకు, చావు = మృత్యువు, లేదని,శంభుఁడుమున్నుగాన్ = శివుఁడుమొదలగువారు, పల్కె = చెప్పెను.

గీ. పారదం బొకటియే సులభంబుగాని
సూతమిశ్రకములు రెండునూతు లిపుడు
కానరావు తుషారంబు గప్పుకతన
నవనిజనులకుఁ బోవరా దచటి కెపుడు. ౧౪

పారదం బొకటియే = ఒక్కపాదరసము సులభంబుగాని = తేలికగదొరకును గాని సూతమిశ్రకములు = సూతము మిశ్రకము,ననురసములు, (గల) రెండునూతు లిపుడు = రెండుబావులు నిప్పుడు, గానరావు = కనపడవు, తుషారము = మంచు, కప్పుకతన = అలమికొని యున్న కారణమున, అవనిజనులకు = భూమిపైజన్మించిన మనుజులకు, పోవరాదచటికెపుడు = ఎన్నడు నచ్చోటికిఁ జొర శక్యము గాదు.

పారదపూజ.

సీ. భక్షణంబును గరస్పర్శనంబును దాన
మును ధ్యానమును పరిపూజనంబు
నన బంచవిధము లై యమరు పారదపూజ
భక్షణంబున సర్వపాపహారము
స్పర్శనంబున ముక్తి సత్యంబుగాఁ గల్గు
దానంబునను తులాదానఫలము
ధ్యానంబు బ్రహ్మహత్యాదుల నణఁగించుఁ
బూజింప శివకోటిపూజఫలము

గీ. రసమురసమనిపల్క సర్వాఘహారము
పచ్చిదియు శుద్ధమైనది భస్మమైన
యదియు శివబ్రహ్మహరిరూప మనుచుఁ దార్క్ష్య
మునులు జెప్పిరి యాత్రేయమునివరేణ్య. ౧౫

ఆత్రేయమునివరేణ్య = ఆత్రేయమునిశ్రేష్ఠుఁడా, భక్షణము = తినుట, కరస్పర్శనము = చేతితోముట్టికొనుట, దానమును = పరుల కుచితముగ నిచ్చుట, ధ్యానమును = మనస్సునం దద్దానిని తలఁచుట, పరిపూజనంబు = లెస్సగాఁ బూజించుట, అనఁబంచవిధము లై = అనఁగాన్నైదువిధము లై, పారదపూజ = పాదరసమును పూజించుట, అమరు = ఒప్పుచుండును. భక్షణంబునసర్వపాపహారము = తినుటవలన పాపము లన్నియు నణఁగిపోవును, స్పర్శంబున ముక్తి సత్యంబుగాఁ గల్గు = ముట్టుకొనుటవలన మోక్షము నిజముగాఁ గలుగును, దానంబునను తులాదానఫలము = దానమిచ్చుటవలన బంగారము దాన మిచ్చినఫలము, ధ్యానంబుబ్రహ్మహత్యాదులనణఁగించు = ధ్యానించుటవలన బ్రహ్మహత్యమున్నగుదోషముల తొలఁగించును, పూజింప = కొలుచుటవలన, శివకోటి పూజఫలము = కోటి శివలింగములఁ గొలిచిన ఫలము, రసమురసమనిపల్క = రసమురసమనిపల్కినయెడల, సర్వాఘహారము = సర్వపాపనివారణము. పచ్చిదియు శుద్ధమైనది భస్మమైనయదియు = పుట్టినవాడ్డము పుట్టినట్లున్నదియు మూలికాదులచేత దోషమును తొలఁగింపబడినదియు అగ్నిలోపుటము బెట్టినదియు (నను మూఁడువిధములైనరసము) శివబ్రహ్మహరిరూపమనుచు = శివుఁడు బ్రహ్మ విష్ణువు నని, తార్క్ష్యమునులు = కశ్యపుఁడుమున్నగుతపస్వులు చెప్పిరి = పలికినారు.

దూషణమువలనిదోషము.

గీ. హరుని తేజస్స్వరూప మై యమృత మైన
పారదము నిందజేసినవారు బ్రహ్మ
కల్పశతములు బహునరకములయందు
మునుఁగు చుండెద రాత్రేయమునివరేణ్య. ౧౬

తా. ఓయాత్రేయ! శివుని తేజోరూపము నమృతము నైనపాదరసమును నిందించినజను లనేకబ్రహ్మకల్పశతములు నరకకూపములఁ బడియుందురు.

రసదోష కారణము.

సుగంధి. అనయమిట్టిపారదంబున మితభక్తితోడభూ
జనులు సేవఁజేసి చేసి చాలఁ గాయసిద్ధినే

వనట లేక మృతియు లేక కార్యసత్వసంపదల్
ఘనతఁ గలిగి యుందు రెల్ల కాలము న్ముదంబుతో. ౨౭

రసదోషకారణములు.

అనయము = ఎల్లప్పుడు, ఇట్టిపారదంబు = ఈపాదరసము, నమితభక్తితోడ = ఎడతెగనిభక్తితో, భూజనులు = మానవులు, కాయసిద్ధి = (శరీర) దేహశుద్ధికొఱకు సేవజేసి = తినుటవలన, మేలుకలిగి = శుభముగలిగి, యేవనటలేక = ఏదుఃఖము లేక, మృతియు లేక = (అకాల) మృత్యువు లేక, అవార్యసత్వసంపదల్ = ఎడతెగనిబలసంపత్తితో, ఘనతఁగలిగి = గొప్పతనముఁగలిగి, ముదంబుతో = మహానందముతో, ఎల్లకాలము = జీవించియున్నంతకాలము, ఉందురు = (సౌఖ్యము) గలిగియుందురు.

శా. ఆరీతిం ద్రిదశత్వ మొంది జను లత్యానంద మొందన్ సునా
సీరుం డాత్మ నెఱింగి భీతిగదురన్ శ్రీకంఠునిన్ వేఁడినన్
ఘోరం బై నెలకొన్న ద్వాదశమహాదోషంబు లందుంచె నిం
పారం వాని నెఱుంగఁ జెప్పెదకరం బానందమింపొందఁగన్. ౨౮

ఆరీతిన్ = అట్లధముగ సేవించుటవలన త్రిదశత్వమొంది = దేవత్వముజెంది (అమరా నిర్జరా దేవ త్రిదశా విబుధా స్సురాః అ) జనులత్యానందమొందన్ = మానవులు సంతోష మొందఁగా, సునాశీరుండు = ఇంద్రుఁడు (వృద్ధశ్రవా స్సునాశీరః పురుహూతః పురందరః అమ) భీతిగదురన్ = భయపడి, శ్రీకంఠునిన్ = శివుని (ఉగ్రః కపర్ది శ్రీకణ్ఠ శ్శితికణ్ఠః కపాలభృత్. అ) వేఁడినన్ = ప్రార్థింపఁగా, ఘోరం బై నెలకొన్నద్వాదశమహాదోషంబులు = భయపడఁదగినట్టియుండు పదిరెండుమహాదోషంబులు అందుంచె = అపాదరసమందుంచెను. ఇంపార న్వాటినెఱుంగఁజెప్పెద = ఆదోషము లన్నియుఁ జెప్పెదను.

సీ. మలమగ్నిగరలచాపల గౌరవాఖ్యదో
షము లన నైదు నైసర్గికములు
సలిలభూశైలదోషంబులు మూఁడును
నాగవంగములందు నాలుగుపుట్ట
నమరగా నీయేఁడు నౌపాధికంబు లై
సప్తకంచుక లనసంజ్ఞ నుండు

నిలనుద్వాదశదోషములు పాదరసమందు
ప్రబలంబు లై యుండుభవ్యచరిత
గీ. వానిపేళ్ళను శుద్ధులు వాని దుష్ట
చేష్టితంబులు వేర్వేఱఁ జెప్పుచుంటి
వినుము శంకరు మదిలోన వినుతిఁజేసి
యశ్వినులు మున్ను జెప్పినయట్టి తెఱఁగు. ౨౯

తా. మలము అగ్ని విషము చాపలము గౌరవములు, సలిలభూశైలనాగవంగదోషములు. మున్నగుద్వాదశదోషంబులు శంకరునందు మనస్సు నిల్పి యశ్వినీదేవతలు చెప్పినవిధ మెఱింగింతు నని తాత్పర్యము.

క. మలదోషముచే నుదరం
బలవడు మూర్ఛయును వాంతి యగు నగ్నిగుణం
బలవేగము నరికట్టును
బలిమిని దాహంబుఁ గుష్ఠ ప్రబలఁగ జేయున్. 30

మలదోషమువలన జలోదరము వాంతి మూర్ఛయుఁ బుట్టును. అగ్నిదోషమున్నయెడ, మలబద్ధము అతిదాహము కుష్టరోగము గలుగును.

సీ. విషదోషమున మూర్ఛ వెసమృత్యువును జేయు
వడిగురుత్వమునంద వహ్ని జేయుఁ
జపలదోషంబునఁ జెనఁటికుష్ఠువుఁ గల్గు
బుట్టించు గుష్ఠంబు భూమిజంబు
శైలదోషం బది జాడ్య మెంతయుఁ జేయు
వాతపైత్యముఁ జేయు వారిజంబు
వడిగలయానాగవంగదోషంబులు
గళగండగుల్మరోగములు సేయుఁ
గీ. గాన నష్టాదశాఖ్యసంస్కారములు మ
హేశుఁ డొనరించె మున్ను రసేంద్రమునకు
ఫలము లెన్నైన శుద్ధులఁ బారదంబు
సేయవచ్చునునోటూర సేయరాదు. ౩౧

విషదోషమున మూర్ఛయు, మృత్యువు, వహ్నిదోషమున గురుత్వము చపలదోషమునఁ భూదోషమునఁ కుష్ఠరోగము శైలదోషమున రోగము వారిదోషమునవాతపైత్యములు నాగవంగదోషముల గండగుల్మరోగములు గలుగును గాన రసేంద్రమునకు శివుఁడష్టాదశసంస్కారములు చేసెను. పాదరసము శుద్ధిఁజేయుటవలన ఫలము లెన్నేనికలుగును. గాని దానిని నిస్సత్త్వముచేయనలవి గాదు. (ఓటాఱు = నిస్సత్త్వ మగు)

సీ. సూతంబు స్వేదనచేతఁ దీవ్రం బగు
మర్దనంబునను నిర్మలము నగును
మూర్ఛనచే దోషములు వాయు సూత ము
ద్ధాపన శ్వేతత్వ మాఁపు సేయుఁ
ఖాతనక్రియముచే సూతం బమృత మా
సవనిరోధమున నాప్యాయనంబు
నియమనవిధిచేత నిలుచును కదలక
దీపనంబున ముఖదీప్తి గలుగు

గీ. వాసనంబున యోగనివాస మాను
చారణంబున బలమును జాలఁజేయు
జారణంబునఁ బద్ధ మా పారదంబు
కద్దమశుద్ధుల మేలు శ్రీకంఠు డెఱుఁగు. 3౨

తా. దోషసహిత మైనరసము శుద్ధిఁజేయ 1 స్వేదనము 2 మర్దనము 3 మూర్ఛనము 4 ఉత్థాపనము 5 పాతనము 6 నిరోధనము 7 నియమనము 8 దీపనము 9 వాసనము 10 చారణము 11 జారణము ననువిధులు శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడియె. స్వేదనమునతీవ్రము, మర్దనమున నిర్మలము ఉత్థాపనమున దుర్గంధము, పాతనక్రియమున త్రిర్యక్పాతనము ఊర్ధ్వపాతనము అధఃపాతనము ననిమూఁడు) అమృతము నగును. రోధనమున నాప్యాయాత నియమనమునఁ జాంచల్యము గదలక నిలుచును. దీపనమున ముఖదీప్తియు వాసనమున యోగసంవాసముఁ గలుగును. జారణమున బద్ధమగును. తక్కినసంస్కారములు శివున కెఱుక.

శా. ఆవా లుప్పు కటుత్రియంబు కలబం దల్లంబున న్నూరి యా
తావిన్నిష్టములోన సూత మిడి బట్టం గట్టి వ్రేలాడఁగా

సౌవీరంబున నింపి భాండమున నోజం గట్టి యామీఁదటన్
సేవ న్మూఁడుపుటంబు లగ్నినిడినన్ స్వేదాఖ్యఁ జెన్నొందెడిన్. 33

తా. ఆవాలు ఉప్పు, (కటుత్రియము) = శొంఠి పిప్పలి మిరియాలుఈమూఁడు కటుత్రియ మనఁబడును, కలబంద అల్లము సమముగాఁ జేర్చినూరి ఆముద్దలోసూత మునరస ముంచి దానిపైని అనఁగా సూత ముంచినముద్ద గుడ్డలోనుంచి వ్రేలగట్టి కడుగునీళ్లతోనింపినకుండయందు మూఁడుదినము లుంచి తరువాత మూఁడుపుటములువెట్టశుద్ధియగును. దీనిని డోలాయంత్ర మందురు.

మర్దనవిధి.

సీ. కరధూపమునను త్రికటికంబు పసుపును
బెల్ల మావాల్ పులిచల్ల యిటికె
పొడి యుప్పు నావ గొంగడిపాత యుమ్మెత్త
చిత్రమూలపు వేరు చెక్కఁ జేర్చి
పాదరసంబుకు పదియాఱుభాగము
లొక్కటొక్కటి నిడి చక్కగాను
కలిఁబోసి మూన్నాళ్ళు గట్టిగా మర్దింప
గంచుకదోషంబు గళితమౌను.

గీ. నిర్మలం బగుకాంతితో నిలుచు రసము
గాన మర్దనవిధిఁ జేయఁ గడఁగవలయు
వినుము మల వహ్నివిషదోషవిధియు నీవు
మహితగుణధుర్య యాత్రేయమౌనివర్య. 3౪

తా. కరధూప మనఁగా వంటచేయుతావునపట్టుబూజు, శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు, బెల్లము పసపు తెల్లనియావాలు పులిచల్ల యిటుకపొడి ఉప్పు నల్లనియావాలు గొంగలిపీచు ఉమ్మెత్త చిత్రమూలపువేరుపైనుండుచెక్క ఈవస్తువులు పాదరసమునకు పదియాఱుభాగము లొక్కటొకటిఁ గూర్చి కడుగుపోసి మూఁడుదినములుమర్దించినయెడలఁ గంచుకదోషము పోయినిర్మల మై దోషరహిత మగును. రసము స్వచ్ఛ మైనకాంతితో నుండును. ఇఁక మలదోషము వహ్నిదోషము పోవుమార్గ మెఱింగించెదను.

మూర్ఛనవిధి.

గీ. ఇలను మలవహ్నివిషదోషముల నణంపఁ
దలఁచి కలబంద త్రిఫలచిత్రకము కెల్లఁ
గూర్చి యేడుదినంబులు కుదియనూఱ
మూర్ఛవిధి యండ్రు సూతంబు మూర్ఛబోవు. ౩౫

కలబంద కరకతాడియుసిరిక లనుత్రిఫలములు చిత్రమూలము వీనితో నేడుదినములు రసమును కదియనూఱినయెడల మలదోషము వహ్నిదోషముఁ బోయి రసము మూర్ఛబోవును. దీనిని మూర్ఛవిధి యందురు.

ఉత్థాపనవిధి.

క. కదలక సూతము మూర్ఛ
న్గదిసిన జల మైన వేఁడికలితో నైనం
బదిలముగఁ గడగ మేల్కను
నదియుత్థాపనవి ధిగనునందురుమానుల్. ౩౬

తా. మూర్ఛఁజెంది రసము కదలక నిలిచినపుడు జలము చేతనైనను వేఁడికడుగుతో నైనను గడిగినయెడల మరలమేల్కొనును. దీని నుత్థాపనవిధి యందురు.

ఊర్ధ్వపాతనవిధి.

గీ. తామ్రభస్మంబుఁ గలి పారదంబు నూఱి
యటికె నిడి మంటవేయగఁ నదియు మీఁది
ఘటముఁ బట్టును నాగవంగములఁ బాసి
దాని మునులెల్ల నూర్ధ్వపాతన మటండ్రు ౩౭

తా. తామ్రభస్మముతోడను కడుగుతోడను పాదరసముకలిపి నూరి యటికలో నూరినముద్దనుంచి పైన కుండబోరగిలఁబెట్టి క్రింద మంటలబెట్టినయెడల నారసము పైకుండములోపలిభాగమున నంటికొనును. దీనినే మునులు ఊర్ధ్వపాతన మని పలికిరి ఇందువలన నాగవంగములసంపర్కమునఁగలిగినదోషము పోవును.

తిర్యక్పాతనవిధి.

గీ. అర్ధనాళంబుతో సూతకాభ్రకములు
గట్టిగా నూఱి కుండలోఁ బెట్టి కుండ
నడ్డముగఁ బెట్టి పెద్దమం టమరఁజేయఁ
దగును తిర్యక్సమాఖ్య పాతనవిధంబు

తా. అర్ధనాళము అనగాఁ బియ్యముగాని గోధుములుగాని యుడికించినగంజితో సూతకాభ్రకములు సమముగఁజేర్చి నూఱికుండలో బెట్టిపైన కుండమూసి రెంటికి గుడ్డచుట్టి మట్టిపూసి యుంచినదాని నడ్డముగఁ బెట్టి దానిక్రిందమంట బెట్టు విధికి తిర్యక్పాతన మని పలుకుదురు.

అధఃపాతనవిధి.

గీ, సర్షపము లుప్పు శిగ్రుబీజములు త్రిఫల
పారదముతోడ మెత్తగానూఱి మీఁది
కుండలోఁ బెట్టి క్రిందటికుండఁ జొరఁగ
నగ్నిఁబెట్ట నధఃపాత మండ్రు బుధులు

తా. ఆవాలు ఉప్పు మునగగింజలు కరకతాడి యుసిరికలు సమభాగములుగ పాదరసముతో మెత్తగానూఱి యొకకుండలోఁబోసి దానిపై నొకకుండ మూసి మొదటికుండక్రిందమంటబెట్టి పుటముఁ, బెట్టువిధికి నధఃపాత! మని బుధులు పలికిరి.

రోధనవిధి.

ఉ. ఆరయ స్వేదనాదివిధు లన్నిఁట సూతము మందవీర్యమౌ
ధారుణిలో నిరోధనవిధం బొగి సేయుదు రుప్పుఁబోసియా
పేరుపులోనఁ బారదముఁ బెట్టి జలంబునుజల్లి మూఁకుడిం
పారఁగ మూసి మీఁద లఘు వైనపుటం బిడివండఁగాఁదగుఁ దరం

తా. స్వేదనాది విధులవలన రసము మందవీర్యముఁ గలది యగును. మఱియు నిరోధనవిధంబు మఱియొకటి కలదు, ఒకమూఁకుడులో ఉప్పుఁబోసి దానిపైన పాదరసముబోసి నీరుజల్లి మఱియొక మూఁకుడుపైన మూసి చిన్నమంటఁబెట్టి పుటముఁబెట్టవలెను. దీనికి నిరోధన మని పేరు.

నియమనవిధి.

సీ. క్షితిస్వేదనాదులచే జపలాదిక
గుణములు రసమును గూడియుండు
నట్టిచాపల్యంబు హరియింప నియమ న
విధి సేయ వలయుఁ బ్రావీణ్యమెసఁగఁ
గల్లుప్పు వేపచెక్కయు క్షీరికాకోలి
గొడ్డుకాఁకరగడ్డ గోధుమలును
నజకందంబు సర్పాక్షి యమృతవల్లిఁ
గూర్చి యైనను గలకొలఁదినైన
మునుపు చెప్పినరీతిని మూఁడునాళ్లు
స్వేదనంబును విధి పూని చేసిరేని
సప్తకంచుకములును నైసర్గికములుఁ
బాసి పాదరసంబు శుభంబు లొసఁగు ౪౧

తా. స్వేదనములవలనరసమునకు చలనమున్నగుగుణములు వశింపవు. ఆచాపల్యమును హరించుటకు నియమనవిధిఁ జేయవలయును. కల్లుప్పు వేపచెక్క పాలచెక్క శేగుచెక్క గొడ్డుకాఁకరగడ్డ గోధుమలు తామరతూడు సర్పాక్షి తిప్పతీగ మున్నగునివి సమముగాఁ గాని యన్నియు లేనియెడ దొరకినవిమాత్రము సమముగ గాని గూర్చి వెనుకఁ జెప్పినరీతిని స్వేదనవిధి మూఁడుదినములు చేసినయెడల సప్తకంచుకదోషములు వశించి పాదరసము పరిశుభ్రమై శుభము లొసఁగును.

దీపనవిధి.

సీ. పటుపంచకంబు సభ్రికము త్రిక్షార స
ర్షపవహ్ని శిగ్రుబీజములు గొడ్డు
కాఁకర పాతాళగరుడ భూనాగముల్
క్షీరకాకోలియుఁ జలికివెలమ
శంఖపుష్పియుకాసిసంబు దింటెనయును
కలబందపిప్పళ్ళు కరక నేల

తాడి కలియుఁ బొరదంబు మిర్యంబులు
నమ్లవర్గంబుచే నమరనూఱి

గీ. రసమువండినకుండలోఁ బొసఁగనుంచి
యంత్రమున మూఁడుదినములు నమరవండ
దీపనవిధి యనఁబడును తద్దివ్యరసము
కాంతిత్రోడుత సభ్రికగ్రాసమడఁగు.

తా. సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము బిడాలవణము కాచలవణము సముద్రలవణ్ము ధాన్యాభ్రికము సర్జక్షారము యవక్షారము టంకక్షారము ఆవాలు వెలిగారము చిత్రమూలము మునగగింజలు గొడ్డుకాఁకర పాతాళగరుడ వానపాము కాకిదొండ చివికివెలమ తెల్లగంటెన కాసీసము గింటెనవేరు కలబంద పిప్పళ్ళు కరక నేలతాడి కడుగు వీటినన్నిఁటిని గాని కొన్నిటిని గాని*పాదరసముతో సమము గాఁజేర్చి మిరియాలు ఆమ్లరసములచే నూఱి రసమువండినకుండలోనుంచి డోలాయంత్రమున మూఁడుదినములుఁరసము వండ దీపనవిధి యనఁబడును. ఆదివ్యరసముస్వచ్ఛమై కాంతితోనుండును.

* పుల్లదబ్బ నిమ్మ మాదీఫలము సినగపులునును నారింజ పులిచింత చింతపండు ననునవి యామ్లవర్గ మనఁబడును.

క. కలబందరసము పసపుచు
గలయఁగ మర్దించి సూతకము పాతనచే
లలితముగ వండ దోషం
బులఁ బాపిశుభంబు లొసఁగు భూతలమందున్ ౪౩

తా. కలబందరసము పసపుఁ జేర్చి నూఱి సూతక మను రసముసమముగఁజేరి మర్దించి ముద్దఁజేసి పాతనయంత్రమునం దుంచి సన్ననిమంటమీఁద వండినయెడల దోషములు పోవును.

(ఇంగిలీకమునుండి రసము దీయువిధానము)

సీ. ఇంగిలీకంబున నిమిడియున్నరసంబు
దీసెడుమార్గంబు దెలియవినుము
లోయంచు ఖల్వంబులోన నింగిలికంబు
నొకసేరుమాత్రంబునుంచిమఱియు

వారిజపాకురసంబున నొకజాము
జంబీరరసమున జామునూఱి
యదిబిళ్ళవలెఁ జేసి యటికిలో నిడి క్రింద
నగ్ని బెట్టించియు నందుమీఁద

గీ. ఘటము మీఁదట నొక పేడకడవఁ గట్టి
జలము లోఁగింబోయుచును నాల్గుజాములుండఁ
దోడనే పుట్టురసము నిర్దోషమగుచు
రుజల నెడఁబాపి జనుల కారోగ్యమిచ్చు. ౪౪

తా. ఇంగిలీకమునం దుండురసముఁ దీయువిధానము నీకుఁ దెలియఁజెప్పెద. వినుము. వారిజ మనఁగాపారిభద్రవృక్ష మని పేరు. పారిభద్రము దేవదారువృక్షమునకు పేరు. కావునవారిజపాకురసమనఁగా దేవదారుపత్రరసమును లోయంచుగలఖల్వములో నుంచినసేరుఇంగిలీకములోను బోసి యొకజామును. (వారిజమునకు బాడిస మనియు బాడితె మనియు రూపాంతరములు గలవు. బాడిస మన్నను దేవదారు వనియె వైద్యసాంప్రదాయార్థము) (జంబీరరస మనఁగా నిట నిమ్మపండ్లరస మని వాడ వలయును) నిమ్మపండ్లరసమున నొకజాము నూఱియది బిళ్లవలెఁ జేసి దానినొకయటికలో నుంచి దానిపై నింకొకకుండను బోరగిలఁ జేసి పైనున్నకుండమీఁద పేడతో నీరునిలుచునట్లొకకుండవలెఁ జేసియందు నీరుఁబోయుచుఁ గ్రింద మంటఁ బెట్టి నాలుగుజాములు పండినయెడ నడుగున నున్నకుండలోనింగిలీకము నూఱియుంచినబిళ్లయందలిరసము పైనున్నకుండను పట్టికొనును. ఆరసము నిర్దోషమై జనులరోగములఁ బాపి యారోగ్యము నిచ్చును.

రససిందూర లక్షణము

క. సింధూరలక్షణంబును
బంధురగతి నాంధ్రకావ్య పద్ధతితో నా
సంధులుఁ దెలియఁగఁ బల్కెద
నంధునకును దివ్యదృష్టి యబ్బినరీతిన్ ౪౫

తా. గ్రుడ్డివానికి దివ్యదృష్టి గలిగినవిధమునఁ దెలియనివారికిసైతము తెల్ల మగునట్లు తేటతెలుఁగుమాటలలో సింధూరలక్షణమును దానివిధానమును దెలుపుచున్నాఁడను

సీ. ఏడుపైపూతల నిచ్చిన కుప్పెలో
పల గంధకము సమభాగరసము
గట్టిబట్టనుగట్టి గంధకమునఁ బెట్టి
కుప్పెవాతను శ్వేతకుక్కుటంబు
రక్తంబు వెలిగారయుక్తంబు గా నూఱి
యాఁగిచి వాలుకాయంత్రమునను
చతురత నాలుగుజాములు సెగఁబెట్టి
మూఁతిఁబూసినమన్ను మొదలఁదీసి

గీ. సాంగశీతల మైనవిశ్వాస మొనర
వల్లమాత్రంబు సేవించువారలకును
విష్ణుచక్రము నసురులవిధముఁ బోలి
రుజల నెడఁబాపి జనుల కారోగ్యమిచ్చు ౪౬

తా. ఏడుమారులు పూసి యెండబెట్టినకుప్పె (మూస) లో రసమును గంధకమును సమభాగములుగ నూఱి గుడ్డలో నానూఱినముద్దనుంచి మూసయడుగునగంధకముంచి దానిపైనీగుడ్డమూట నిడి పైభాగమున మఱలఁగొంతగంధకము తెల్లకోడినెత్తురుతో నూఱినవెలిగారము నిడి మూస పెంకుతో మూతవైచి యామూఁత గలతావున మట్టిపూఁత పూసి యారనిచ్చి వాలుకాయంత్రమున నేర్పుతో నాలుగుజాములు వండి చల్లారినపిమ్మటఁ దీయవలయును. (సాంగశీతలమనగా లోనిరసముగూడ చల్లార వలయు నని భావము.) అట్లుశుద్ధిఁ జేసినరసము సింధూర మై రాక్షసులను విష్ణుచక్రము ఛేదించినట్లు సకలవ్యాధులను నీసింధూరరసము నివారింపఁజేయును.

ఉ. పారదగంధకంబు లొకభాగము నాల్గవభాగ మానవా
సారము కుప్పెఁ బెట్టి పదిజాములు వండినఁ గెంపుసొంపుతోఁ
ధారుణిఁ బుట్టు సిందుర ముదారత నద్దిగ యెత్తు నిచ్చినన్
ఘోరన రోగపుంజములఁ బోరి హరించు నమోఘవీర్యమై ౪౭

తా. పాదరసము, గంధకము, సమభాగములుగను నవాసార మందు నాల్గవభాగముగను గూర్చి నూఱిముద్దగాఁ జేసి యది యొకమూసలో నునిచి వాలుకాయంత్రమునఁ బదిజాములు వండినయెడ రసము కెంపువలె తళతళలాడుచు మెఱయుచు సిం

దూర మగును. అట్టిసిందూరము మోతాదు అడ్డిగ (రెండుగురుగింజపూసల) యెత్తుచొప్పున సేవించిన సకలవ్యాధులు హరించును.

ఉ. చొక్కఁపుమూఁడుభాగములు సూతము, సీసము గంధకంబునొ
కొక్కకొక్కకపాలుఁ గూర్చికొని యోపికతోడుత నూరి కుప్పెలో
జక్కఁగఁ బెట్టి మంటఁ బదిజాములు వైచిన రక్తవర్ణిక
మిక్కిలి గల్గి రోగముల మీఱి హరించు నమోఘశక్తిమై ౭౮

తా. మేలైన పాదరసము మూఁడుభాగములు సీసము గంధకము నొక్కొకపాలుఁ (అనఁగా సీసమునకు మూఁడుభాగములు రసముండ వలయు ననియు సీసము గంధకము సమభాగములుగ నుండ వలయు ననియుఁ గ్రహింపనగును) జేర్చినూఱి యాముద్దను కుప్పెలోఁ బెట్టి పదిజాములు వాలుకాయంత్రమున వండినయెడల రసము రక్తమువలె నెఱ్ఱనై సిందూర మగును. అట్టిసిందూర మెల్లవ్యాధుల నివారించును.

సీ. ఇవ్విధంబున ఫలియించుసిందూరంబు
నుభవింపఁగవలె నడ్డిగెత్తు
వందనంబులఁజేసి వైద్యునిఁబిలిపించి
శుభముహూర్తంబున శుద్ధితోఁడ
జ్వరబాధితునకుఁ బిప్పళ్లనుజిలకఱ్ఱ
బలుజన్నులకును వావిలిరసంబు
రక్తపైత్యములకు ద్రాక్షయు శర్కర
బహుకాసములకుఁ బిప్పలియుదేనె
క్షయరోగములకు నాజ్యంబు లవంగంబు
వట్టితృష్ణలకును వట్టివేళ్ళు
అరుచికి మాతులుంగాదిరసంబును
ఛర్దులకును పేలసక్తుతోఁడఁ
గూర్చి వైద్యులు ననుపానగుణము లెఱిఁగి
యగణితము లైనరోగంబులందు యుక్తి
బలిమినిచ్చిన రోగముల్ దొలఁగఁజేయు
హరునిసంబంధ మైనరసౌషధములు ౭౯

తా. దేవతావందనముఁ గావించి వైద్యునిఁబిలిపించి శుక్తమైనమస్కారపురస్సరముగ। బహూకరించి యిదివఱకుఁ జెప్పినరీతిని సమకూర్చినసిందూరమును పూటకు అడ్డిగెత్తువంతునమోతాదు నావైద్యుఁ డిచ్చు రోగి యగువాఁ డ సేవింపవలయు. అట్టి మోతాదును వైద్యుఁడు జ్వరబాధితునకు జీలకఱ్ఱయుఁ బిప్పళ్ళు, సన్నిపాతములకు (జన్ని = అనగా సన్నిపాతరోగము) వావిలాకురసమును, రక్తపిత్తములకుఁ జక్కెరయు, ద్రాక్షయు, కాసవ్యాధులకు పిప్పలియుఁ దేనెయు, క్షయరోగములకు నేయియు లవంగములు, దప్పికలకు వట్టివేరు, అరుచికి మాతులుంగాదిరసము, వాంతులకు వరిపేలపిండియు ననుపానములుగఁ గూర్చిఁ సేవింప నిచ్చుటవలన నాయారోగములు నశించును. మఱియు వైద్యుఁడు తనబుద్ధిబలమునుబట్టి యనుపానభేదములు కల్పించి రోగములఁ దొలఁగించుటయు నొప్పిదము.

రసకర్పూరము.

క. రససంభవ ప్రకారము
వెససంస్కారములు నీకు వివరించితి నే
రసకర్పూరప్రభావము
పొసఁగఁగ వినిపింతు మౌనిపుంగవ తెలియన్ ౮౦

తా. ఓమౌనివర్యా! రససంభవప్రకారము రససంస్కారములుఁ దెలిపితిని. ఇఁక రసకర్పూరప్రభావము వినిపింతుఁ గావున నవధరింపుము.

మ. లలిఁ బంచాంగుళిధూర్తచిత్రకముమూలంబుల్ రసంబుం గలిం
గలియ న్నూఱియు బిళ్ళఁ జేసియెదుటన్ గాడ్పారఁగా నిచ్చి యి
మ్ముల నాబిళ్ళను గుండలోపలను సాముద్రింబుపైఁబెట్టి యిం
పలరన్ వండిన రెండుజాములకు భస్మం బౌను శంఖాకృతిన్ ౮౧

తా. తెల్లాముదపువేళ్ళు, ఉమ్మెత్తవేళ్లు, చిత్రమూలపువేళ్లుఁ దెచ్చి పైచర్మము పాదరసముతోఁ జేర్చి కలితో నూఱి బిళ్లఁజేసి యాబిళ్లనారబెట్టి యద్దాని నొకకుండలో నుప్పుపోసి దాని నం దుంచి ఆకుండపై మఱియొకకుండను మూసి సందులేకుండ మట్టిపూసి యారఁబెట్టి రెండుజాములు వండినయెడఁ దెల్లనిశంఖముపగిది భస్మమౌను. ఈరసమునకు మఱికొన్నివిధానములుగూడ సంస్కృతమునఁగలవు కాని వానియన్నిఁటి కంటె నీవిధానము మిక్కిలియోగ్యమైనది కావున నిటవానినుదహరింపలేదు.

కే. పారదముఁ బటికయును సైంధవముఁ గలిపి
పూర్వభాగాభివృద్ధిగాఁ బూన్చి కలిని

మెండుగా నూఱి యొకజాము వండ నూర్ధ్వ
పాతనంబున సూతంబు భస్మమౌను గి౨

తా. పూర్వభాగాభివృద్ధి యన మొదటిభాగమునరెట్టింపని భావము అనఁగా నొకపాలు పాదరము (పాదరసము) రెండుపాళ్ళు పటిక నాలుగుపాళ్ళు సైంధవలవణము గూర్చి కలితో నూఱి యాముద్ద నొకకుండ కడుగుభాగమునఁ బూసి దానిపై మఱి యొకకుండ నుంచి రెంటిసందున మట్టిపూఁత పెట్టి యెండనిచ్చి యొకజామూర్ధ్వపాతన యంత్రమున వండునెడ రసము భస్మ మగును.

రసభస్మవిధానము.

సీ. ప్రత్యేకమును సూతభస్మంబు నోమంబు
వెల్లుల్లి మహిసాక్షి తెల్లకాఁచు
నిమ్మమెత్తెత్తు నన్నిఁటియెత్తు బెల్లంబుఁ
గలియమర్దనఁ జేసి కడకుఁదీసి
యేడుదినంబుల కెనయఁగఁ బదునాల్గు
మాత్రలుగాఁ జేసి మాపు రేపు
దిగమ్రింగి తొమ్మిదిదినముల స్నాతుఁడై
మఱియేమిమున్నటక మండలంబు
గీ. కందిపప్పునునన్నంబు కాఁకనీళ్లు
చప్పిడిగఁ జేసి బైటసంచార ముడిగి
యున్నజనులకు రోగంబు లుండ వెఱచు
దేహములు కాంతియుతము లై లోహములగు. గి౩

తా. రసభస్మము ఓమము వెల్లుల్లి మైసాక్షి తెల్లకాఁచు నిరువదియొనిమిదిగురిగింజలయెత్తుగ నొక్కొక్కటి తీసికలిపి నూఱి కలియనూఱినదాని పరిమాణమునకు సరిగఁ బెల్లము వైచి మఱల కలయనూఱి యది పదియాఱుమాత్రలఁ జేసి ఉదయము నస్తమయము నొక్కొక్కమాత్ర నేడుదినములు సేవించి తొమ్మిదవనాడు జలకమాడి నాఁడుమొదలు నలుబదిదినములు కందిపప్పు అన్నము రొట్టెఁవేడినీరుఁ దప్ప మఱియొండేదియుఁ దినక చప్పిడిపథ్యముతోనుండి బైటకుసంచరింపక యెండఁబడక యింటనుండవలెను. అట్లు నడచువారు రోగములేనివారై మంచిశరీరకాంతియు లోహమునకువలె నిక్కలిబలమును గలిగి యుందురు.

రసమువారించురుజలు.

మ. గళరోగంబులు వాతముల్ వ్రణములున్ గండంబులున్ గుల్మముల్
ప్రళయంబైనసవాఫిరంగులురు శోఫశ్వాసముల్ కాసముల్
దలఁప న్నిక్కిలిదంతబాధలును శీతం బాదిగా మాన్పి ని
ర్మల మౌ కాంతిని జేయుఁ బాదరసభస్మం బెందుమౌనీశ్వరాగ్రణీ

తా. ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా! ఈరసభస్మము గళరోగముల వాతరోగముల వ్రణముల గండమాలల గుల్మరోగముల సవాయిరోగముల ఫిరంగిరోగముల నంజురోగముల శ్వాసరోగముల కాసరోగముల దంతబాధల శీతబాధలు మఱియు నానావ్యాధుల బోఁగొట్టి శరీరమునకు నిర్మల మైనకాంతి నొసంగును.

సీ. అపరబుద్ధిని నరుం డపథ్య మొనరింప
సూతంబు కోపంబుచేతఁ గలఁగి
వాతంబుఁ బుట్టించు వాంతులఁ గల్పించు
మొగిఁ గాళ్ళ జేతుల మోర్లునాటుఁ
బరుగులఁ బెట్టించు భ్రమయించుఁ జిత్తంబు
దేహంబు పగుల విదాహ మొదవు
నటుఁ గాన గంధకం బమరఁ దమల పాకు
గుమ్మడినీరును నిమ్మకాయ
గీ. జీరకము గూడపాలయుఁ జేఁతరాసి
తీఁగముఖ్యంచిరసమును దియ్యపెరుఁగు
నన్నమును బెట్టి పేడయు క్కమరవైన
రసము విఱుగును రోగముల్ విసిగిపోవు. గి౪

తా. రసమును సేవించినవాఁ డపథ్యము సేయునెడ వాతరోగము బుట్టును. వాంతులు గలుగును కాళ్ళకుఁ జేతులకు మోర్లు దిగును పరుగుబెట్టించును. మతిచలించును. దేహము బీటలువారును. విదాహము పుట్టును కావున వాని నివారించుటకు గంధకము తమలపాకు గుమ్మడికాయనీరు నిమ్మకాయ జీలకఱ్ఱ గూడపాల చేఁతరాసికూర తీఁగముఖ్యంచిరసము తియ్యనిపెరుఁగు నసుఁగుడులలో దేనినైనఁ బెట్టుటయు, నుడికిం

చినపేడతో శరీరమంతయుఁ గాఁచుటయుఁ జేయవలయును. అట్లుచేసినయెడరసదోష ముడుగును. పేడనీరు ద్రాగనిచ్చుటకూడ మఱికొందఱిమతము.

గీ. మందులను మానకుండినసందు నెఱిఁగి
చక్కఁ దినిపించి యైనను నుక్క నైనఁ
బదిలముగ నుంచి చప్పిడి కుడుగు పఱిచి
మాన్పఁ దగు దాని శాస్త్రసమ్మతిగ బుధులు. ౧౬

తా. పైనివివరించినవిరుగుడుమందులవలన రసదోషము పోకుండినయెడల దాని కారణ మరసి తగినవి యనఁగా రసమును హరించునౌషధములఁ బ్రయోగించి కొని మిక్కిలియుక్కగల గదిలో నుంచి చప్పిడిపథ్య మిడుచు స్వేదనవిధిఁ జేసి గానిరసదోషము నివారింపవలెను.

రసబంధనవిధి.

సీసమాలిక. సూతంబు బద్ధమౌరీతి నీ కెఱిఁగింతు
సవని శ్వేతాఖ్యంబు లైనగురుజ
దింటెన మోదుగ దేవదా రిజువు
నర్ధవల్ జిల్లేడు నిర్ణయముగ
నంకోల కంటకార్కములనఁ బది గల
వీచెట్లపూవుల విత్తుల మఱి
కేసరముల సరి చేసి వేఱ్వేఱుగాఁ
బొడిచేసి త త్త్వగంబువులచేత
నూఱించి మఱియజాక్షీరంబుచే నూఱి
యాముద్దసూర్యపుటాగ్నిచేతఁ
దైలంబుఁ దులమెత్తుఁ దగఁ దీసి సూతంబు
పలమెత్తు మూసలోపలను బెట్టి
తైలంబు క్రింద మీఁదట నుంచి మూని యై
శుభముహూర్తమునందు శుద్ధితోడ

గీ. నొకముహూర్తము నగ్నిలో నునిచి వండ
బారదం బునమోఘమై బద్ధమగును

దానిమహిమంబు నెన్నఁగా స్థాణునకును
నలవి గాకుండు మౌనికులాగ్రగణ్య. ౧౭

ఈరస బంధనవిధులు రసప్రదీపిక మున్నగుసంస్కృతగ్రంథములం దనేకముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. కొందఱుసిరువదియై దనియు మఱికొంద ఱిరువదియా అనియుఁ దమతమయనుభవమునుబట్టి తమగ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. కాలముగడచినకొలఁది కొన్నివైద్యులప్రచారమున నంతరించి యుండుటచే నిక్కడ వి ప్రకృతమున నున్నవియె యుదాహరించి యున్నాఁడు. సాధించినకొలఁది యంతము లేనివిధులు బుద్ధిమంతులకుఁ బొడకట్టుచుండును కావున నిక్కడ వి «ఈశ్వరునకైన రసబంధనవిధు లెన్న శక్యముగా» దనిమాత్రము నుడివి తనకు సమంజసము లని తోచినవానిని వివరించియున్నాఁడు.

తా. ఓమునికులతిలకమా; ఇఁకరసబంధనవిధానము జెప్పెదవినుము. తెల్లగురిగింజ దింటెన, మోదుగ, దేవదారు, చెఱుకు, గలిజేరు, జిల్లేడు, ఊడుగ, వాకుడు కోలపాల, యనుపదిరకములచెట్లయొక్కయుఁ బువ్వులు, కేసరములు తెల్లనివిమాత్రము స్వీకరించి యీచెప్పినవానివిత్తనముల సంపాదించి వీనినన్నిఁటిని బొడిచేసి ఏజాతిచూర్ణమును ఆజాతిబెరడురసముచే నూఱి అట్లునూఱినపదిముద్దల నొకటిగఁ జేర్చి అట్లుచేర్చినముద్దను మేఁకపాలతో నూఱి ముద్దఁజేసి యెండఁబెట్టి దానినుండి తైలమును దీసి యాతైలమున నొకతుల మొకమూసలోఁ బోసి యొకపలమురస మందుఁగూర్చి యారసము మునుఁగునట్లు మఱల పైభాగమునఁ దైలమును బోసి యామూసమూతిని పెంకుతోఁ గప్పి పైనమట్టిపూఁత పూసి యెండనిచ్చి పరిశుద్ధుఁడైమంచిముహూర్తమున నితరులతో మాటలాడక ముహూర్తకాల మగ్నిలోఁబుటమువెట్టినయెడఁ పాదరసము బద్ధమై నిలుచును. ఇది సకలరోగములనువారించును. దీనిమహిమ నీశ్వరుఁడైనను వర్ణింపఁ జాలఁడు. వైద్యులు రసమునుఁ జాగ్రత్తగ శాస్త్రమునజెప్పినవిధమువునశుద్ధిఁజేసి ప్రయోగించినయెడల నివారణ కానిరోగము లుండవనియుఁ దమయనుభవము ననుసరించి మిక్కిలినేర్పుతోఁ బ్రయోగించుట యొప్పిద మనియు శాస్త్రకారులమతము.

ఆశ్వాసాంతము.

మాలిని. అగణితమణిభూషా యార్తదాసాళిపోషా
జగదభినవరూపా సర్వతీక్ష్ణప్రతాపా
ఖగనిరతతురంగా కౌస్తుభోద్భాసితాంగా
నిగమనుతచరిత్రా నీలమేఘాభిగాత్రా. ౧౮

తా. ఇక్కవి విశేషణములతో దనయిష్టదైవ మగు మహావిష్ణువు నీపద్యములో స్తుతించి యున్నాఁడు.

గద్య — ఇది శ్రీమద్వైద్యవిద్యావినోద శ్రీవత్సగోత్రానుమోద వేదాంతాచార్యపుత్ర లక్ష్మీనృసింహ ప్రసాదలబ్ధకవితాచాతుర్య ముడుంబ వేంకటాచార్యప్రణీత మైనరసప్రదీపిక యనువైద్యశాస్త్రమునందుఁ బాదరసోత్పత్తియుఁ దత్ప్రభావంబును ద్వాదశదోషనిర్ణయంబును దచ్ఛుద్ధిప్రకారంబును దదంతర్గతరససంభవప్రభావంబును సిందూరభేదంబును దత్పాకప్రమాణంబును రసభస్మప్రకారంబును దత్సేవావిధానంబును రసఘుటికాదిబంధనంబులు నున్నయది ప్రథమాశ్వాసముసమాప్తము.

రసప్రదీపిక.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. శ్రీలక్ష్మీలీలాదివి
లోల! మహౌదార్యచారులోచన కవితా!
పాలితమునిజన సద్గుణ
శీలా వేదాద్రినారసింహ మహాత్మా ౧

వ. అవధరింపు మశ్వినులు ధన్వంతరికిఁ జెప్పినప్రకారంబున నగస్త్యుం డాత్రేయున కిట్లనియె. ౨

అభ్రకముగంధకము.

తే. అత్రినందన శంభువీర్యాఖ్య మైన
పారదోత్పత్తి సూక్ష్మరూపంబుగాను
దెలియఁ జెప్పితిఁ బార్వతీదేవి దైన
యారజోవిధ మెల్లను నవధరింపు. 3

తా. ఓ యాత్రేయ: శివుని తేజస్సగు పాదరసముయొక్క పుట్టుకయు దాని ప్రభావము మున్నగునవి సంక్షేపముగఁ దెలిపినాఁడను. ఇఁకఁ బార్వతీదేవిరజోరూప మగు నభ్రకము గంధకమును వివరించెద.

ఉ. శంకరుఁ డొక్కనాఁడు హిమశైలమునందు ననంగభూతియుం
బొంకముగాఁగఁ బూసి ఫణిభూషణముల్ ధరియించి యోజ నే
ణాంకుని బూని తాండవవిహారము సల్పుచు నుండ గౌరిమీ
నాంకశరాళిఘట్టనల కగ్గల మయ్యెను సొమ్మసిల్లుచున్. ౪

వ. అప్పు డారజంబు ద్వివిధంబులై యభ్రకగంధకంబు లనం బరఁగి మహారసోపరససాధారణరసంబుల కాదులై పాషాణనానావినోదంబులకుఁ గారణంబులై విలసిల్లుచుండె నందభ్రకాది మహారసంబు నెఱిఁగించెద. ౫

మహారసములు.

తే. ఘనతపోనిధి యభ్రవైక్రాంతమాక్షి
కములు విమలాఖ్యమును శైలజమును సస్య
కంబు చపలంబుమఱి రసకంబు రస మ
హారసంబులు మానికులాగ్రగణ్య. ౬

తా. ఓయా త్రేయా! అభ్రకము వైక్రాంతము మాక్షికము విమలము శిలాజతువు తుత్థము చపలము కఘరి యనునెనిమిదియు మహారసము లనఁబడును.

అభ్రకభేదములు.

సీ. అం దభ్రకంబు శ్వేతాదివర్ణములచే
నలరునాల్గువిధంబులవసియందు
మహిఁ బినాకము నాగ మండూక వజ్రంబు
లనునవి గాఢాగ్నియందుఁ గాఁచఁ
బొరలెత్తి హీన మై పోవుఁ బినాకంబు
నాగంబు రోఁజుఁ బెన్నాగరీతి
వడిఁ గప్పవలె గంతు లిడును మండూకంబు
వజ్రంబు స్వచ్ఛభావముననుండు
గీ. ఘనపినాకంబు మల మరికట్టి చంపు
నలసకుష్ఠువుఁ జేయు నాగాభ్రకంబు
శస్త్రములచేతనైన నసాధ్య మైన
నశ్మరిని జేయు మండుకాఖ్యాభ్రకంబు. ౭

తా. మహారసముల కాద్య మైనది యగునభ్రకము శ్వేతాదివర్ణంబుల నాల్గువిధంబు లై పినాకము, నాగము, మండూకము వజ్రము నని వ్యవహరింపఁబడు చుండు ననియు, వీనిలో నిప్పుమీద నుంచి గాఁచినయెడల బొరలెత్తినశించునది పినాక మనియు, పామువలె బుసకొట్టునది నాగ మనియు, గప్పవలె నెగరునది మండూక మనియు, స్వచ్ఛభావమున నుండునది వజ్ర మనియు, నెఱుంగ నగును. శ్వేతాదివర్ణంబుల ననుటలో నొక్కొక్కవర్ణమునందె పినాకాదిభేదములు నాలు గని కొంద అనుచున్నారు. పినాకాదిభేదములు జాతు లనియు నొక్కొక్కజాతియందు శ్వేతాదివర్ణంబులు నాలు గనియు నివిగుణముల నెఱుంగుట కుపయుక్తము లైన వనియు మఱికొంద అనుచున్నారు. ఇది యాధునికమతము. పూర్వు లెవ్వరు శ్వేతాదివర్ణంబులు పినాకాదిభేదంబులు విడిగావర్ణించియుంపలేదు. కాబట్టి నిఁకనవి శ్వేదాదులకు పినాకాదులు పర్యాయనామములుగ వాడియున్నాఁడు. పినాకము మలబద్ధము గలుగఁజేసి చంపును. నాగాభ్రకము కుష్ఠువును గలుగఁజేయును శస్త్రముజేయుట కైన సాధ్యము కానియశ్మరీరోగమును మండూకాభ్రకము గలుగఁజేయును.

క. మునిపుంగవ వజ్రాభ్రక
మనుదినమును సేవఁ జేయునట్టిజనంబుల్
ఘనరోగంబులఁ బాయుచు
మనుదురు దేహములు లోహమయములు గాఁగన్ ౮

తా. ఆత్రేయమునీ! వజ్రాభ్రకము ననుదినము సేవించుటవలనసకలరోగములు తొలఁగిపోవును. దానంజేసి లోహమయము లైనయట్లు శరీరములు దృఢము లై మిక్కిలి బలముఁ గలిగి యుందురు.

సీ. వజ్రాభ్రకము కృష్ణవర్ణంబు మెత్తగాఁ
బొడిజేసి కలిలోన బోసి వడ్లఁ
గలిపి గొంగలిని చేకొలఁదిని వడపోసి
పదునార్చి జిల్లేడుపాలచేత
నూఱుచు బిళ్ళగాల్పాఱుపుచాక్రిందఁ
బైనఁ జిల్లేడాకు పఱచి యేడు
గజపుటంబుల,వటక్వాథంబుచే మూఁడు
పుటముల నభ్రంబు పొలుపుమిగులు
గీ. మఱియొకవిధంబు వినుము కుమారరసము
మేకనెత్తురు గంగరావాకు దుగ్ధ
త్రయము వటశృంగముల స్వరసమాత్రమున నూఱి
పుటములఁబెట్టిన మృతినొంది పొలుపుఁగనును. ౯

తా. వజ్రాభ్రకము నల్లనిది మెత్తగ నూఱి పొడిచేసి కలిపోసి యందుధాన్య
[illegible]

కనంబడును. ఆపొడిని జిల్లేడుపాలతో నూరి బిళ్ళగాఁ జేసి యారనిచ్చి ఆబిళ్లకిరుప్రక్కల జిల్లేడాకు లుంచి మట్టిమూఁకుడున నుంచి దానిపై నింకొకమూఁకుడుంచి రెంటికి గుడ్డజుట్టి పైనిమన్నుఁ బూసి తడియారినపిదప గజపుటము వేయవలయును. ఇట్లు జిల్లేడు పాలతో నూరి యేడుసారులు గజపుటము పెట్టి యనంతరము, మఱ్ఱియూడలరసము బోసి నూరి మూఁడుగజపుటములు పెట్టవలయును. అట్లుచేసినయభ్రకము మిక్కిలి యుపయుక్తమైనభస్మ మగును మఱియు కలబందరసము, మేఁకనెత్తురు, గంగరావాకురసము, ఆవుపాలు గేదెపాలు మేఁకపాలు,మఱ్ఱిమొగ్గలు, వీనిని నరమూత్రముతో నాలుగజపుటములు పెట్టినయెడల శుభ్రముగ నభ్రకము భస్మమగును. మఱియుఁ గుక్కపొగాకురసముతో నభ్రకము నూరి పదిపుటములు పెట్టిన భస్మ మగు నని కొందఱుమతము.

చ. ఘృతమును శొంఠి పిప్పలి మిరెంబులతోడను నభ్రకంబు సం
తతమును జిన్నమెత్తుఁ గొన దారుణ మౌ కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణిక్షయంబుల వియుక్తప్రమేహగుదాంకు రంబులన్
గతముగఁ జేసి దీపనముఁ గల్గఁగఁ జేయు నమోఘవీర్యమై. ౧౦

తా. నేయి శొంఠి పిప్పళ్ళు మిరియములు వీనియనుపానమున నభ్రకభస్మము పూటకుఁ జిన్నమెత్తుమోతాదు సేవించునెడఁ గఫము వాతము పిత్తమువీనిమూఁటివలన గలిగినగ్రహణి క్షయరోగము ప్రమేహము మున్నగువ్యాధులు నశించును. మఱియు నమోఘవీర్యసంపద గలిగి దీపనశక్తి విజృంభించును.

వైక్రాంతభస్మవిధానము.

క. విను వైక్రాంతము పక్షము
లెనిమిదికోణంబు లాఱునెనిమిదియంచుల్
తనరఁగ నష్టవిధంబుల
ఘనవర్ణము గలిగి బరువుఁ గలదై యొప్పున్. ౧౧

తా. వైక్రాంతము భాగము లెనిమిదియు నంచు లెనిమిదియు మూల లాఱును గలిగి యుండును. మఱియుఁ దెలుపు, నెఱుపు, పసపు నీలిమ, పలువన్నెలు, పావురపురంగు, మేఘవర్ణము నలుపుఁగలిగి యుండును. మిక్కిలిబరువుగ నుండును.

సీ. ఉలవకట్టున దినం బుడికించికొలిమిలోఁ
గాచి మూత్రములోనఁ గలిపిమఱియు

నిమ్మరసము గంధకమ్మున నెనిమిది
పుటముల భస్మమై పొలుపుమిగుల
వజ్రంబునకు సాటి వచ్చువైక్రాంతంబు
విడవచ్చు వజ్రంబు లిడెడుచోట్ల
ననుపానయుక్తిని దినము వైక్రాంతంబుఁ
బూటకు వల్లంబుఁబుచ్చుకొన్న
గీ. నాయురారోగ్యకరము వీర్యాభివృద్ధి
గలిగి రోగంబు లెల్లను దొలఁగఁ జేయు
నరుచి నణఁగించు క్షయయును నపహరించుఁ
బీడలను బాపు జనులకుఁ బ్రియ మొనర్చు. ౧౨

తా. ఉలవకట్టుతో వైక్రాంతము నొకదిన ముడికించి తరువాత కొలిమిలోఁ బెట్టి కాల్చి గోమూత్రములో నుంచి పరిశుద్ధిఁ జేయవగు. ఆనంతర మది గంధకమున నిమ్మపండ్లరసమున మర్దించి నెనిమిదిపుటములఁ బెట్టిన భస్మ మగును. అంత నిది వజ్రముతో సమ మగుటచే వజ్రము పయోగించునెడ దీని నుపయోగించిన వజ్రము చేయు నంతపని యిది చేయును. రోగమునకుఁ దగినరీతి ననుపానముతో ననుదినముఁ జిన్నమెత్తుమోతాదు నీభస్మము సేవించిన సకలరోగములు నశించి యాయురారోగ్యవీర్యాభివృద్ధులధికము లగును. అరుచి క్షయ మున్నగునవి పోకార్చి జనులకుఁ బ్రియ మొనఁగూర్చును.

మాక్షికశుద్ధి.

సీ. ధర మాక్షికము ద్వివిధం బగు హేమమా
క్షికమును దారమాక్షికము నఁగ
హేమమాక్షిక మర్ధ హేమాభ మై యొప్పుఁ
దారమాక్షికము రజతప్రభముల
రంభాద్రవం బమ్లరసము కుళుత్థకో
ద్రవకటిత్రయమ్ముమూత్రముగూర్చి
కందలోపల మాక్షికమును బెట్టుచును యం
త్రంబున వండ దోషంబులడఁగు

గీ. నాముదముచేత గలుపుగా నమరఁ దీర్చి
మాతులుంగరసంబున మాక్షికంబు
సైంధవము లెస్స మర్దించి సరవిలోహ
పాత్రమున నుంపఁ బరిశుద్ధభస్మ మగును. ౧౩

తా. హేమమాక్షికము, తారమాక్షికము యని మాక్షికము ద్వివిధం బయి యుండు నందు హేమమాక్షికము బంగారువన్నెలో సగమువన్నె గలిగియుండును. తారమాక్షికము వెండివన్నె గలది యై యుండును. (ఈమాక్షికమును ఆమ్లవర్గము చింతమున్నగుపులుసుపదార్థముల నిదివఱకు వ్రాసియుంటిమి.) అరటిదుంపరసము నరమాత్రము ననువీనితో నులవలు అల్లము మిరియములు పిప్పళ్లు సొంఠి వీనినిసమభాగములుగ జేర్చి రసముఁ దీసి వీనిరసముతోను గూర్చి దొలిచినయొకకందగడ్డలో నుంచి డోలాయంత్రమున వండిన దోషము పోయి శుద్ధి యగును. అనంతరము దీని నాముదముతో నూటి నాలుగువరాహపుటములఁ బెట్టి దానికి సమముగ సైంధవలవణముఁగూర్చి మాదీఫల రసమున మర్దించిలోహపాత్రలోనుంచి పుటమునైచినయెడల శుద్ధ మైనభస్మ మగును.

క. నిరతము మాక్షికభస్మము
సరసత సేవింప రుజ విషాదము లణగున్
ధరఁ గలరసాయనాగ్రి
సర మై రసమునకు బ్రాణసమ మై యుండున్. ౧౪

తా. మాక్షికభస్మము ననుదినము తగినరీతిని మోతాదు నియమించి సేవించునెడ విషదోషములు నితరము లైనవ్యాధులు నణఁగును. మఱియు సర్వరసాయనములలో నిది శ్రేష్ఠము గావున రసమునకుఁ బ్రాణమువంటిది.

(విమలవిధానము)

క. విను విమలము త్రివిధం బై
కనుపట్టును హేమతారకాంస్యాఖ్యలచే
దనరుచు వర్తుల మై మెఱు
పును నంచును గలిగి కోణములతో నొప్పున్. ౧౫

తా. హేమవిమలము, తారవిమలము, కాంస్యవిమలము, నని విమలము త్రివిధం బై యుండు. హేమము బంగరువలె తారము వెండివలె కాంస్యము కంచువలె కాంతిఁ గలిగి గుండ్రని యై మెఱయుచు నంచులు పలకలుగలిగి యుండును.

తే. వరుసతోడుత విమలము వావిలాకు
రసమునను జాము వండినఁ బొసఁగు శుద్ధి
గంధకము నిమ్మపులుసునఁ గలియనూరి
పదిపుటంబులఁ దేల్చిన భస్మ మగును. ౧౬

తా. ఈవిమలము వావిలాకురసమున నొకజాము వండిన భస్మ మగును. గంధకము నిమ్మపులుసు దీనితోఁ జేర్చినూరి పదిపుటంబులు పెట్టిన భస్మ మగును. మఱియు శోధనపదార్థములు గలిజేరు, నష్టపరము మారణపదార్థములు గోమూత్రము ననియు మూలకారకునిమతము.

చ. అమరఁ గటుత్రయత్రిఫల మాపటఁ జూర్ణముఁ జేసి నేతితో
విమలముఁ జిన్నమెత్తును బ్రపేణతఁ గొన్నను బాండుపైత్యవి
భ్రమశ్వయథుజ్వరక్షయ లపారఁపువాతప్రమేహకుష్ఠముల్
క్రమరుగ మాన్పి మానవులకున్ బల మిచ్చు నమోఘవీర్యమై ౧౭

తా. కరకతాడియు సిరిక లనుత్రిఫలములు, సొంఠిపిప్పలిమిరియము లనుకటుత్రయముఁ జూర్ణముఁ జేసి తగురీతి గ్రహించి చిన్నమెత్తు విమలభస్మమును జేర్చి యావు నేతితో రంగరించి ప్రతిదినము రెండుపూటలు సేవించునెడ పాండురోగములు, పైత్యవికారములు, నజ్జులు, జ్వరములు, క్షయరోగములు, వాతములు, ప్రమేహములు, కుష్ఠులు, మున్నగునవి నశించును. మనుజునిశరీరమునకు బల మిచ్చును.

శిలాజిత్తు.

సీ. విను శిలాజితు రెండువిధములై విలసిల్లు
బరు వైనయెండచేఁ బర్వతములు
పగిలి నిర్యాసంబు ప్రభవింప గోమూత్ర
కర్పూరకాఖ్య మై గణుతికెక్కు
గోమూత్రకాఖ్యము గుణములచో ప్పగ్గి
నిడిన నిర్ధూమ మై చెడక నిలుచు
జల మంటకుండును శిలజంబు భృంగగో
మూత్రత్రిఫలరసమునను నూరి

గీ. యినుపమూఁకుటిలో నుంచ నొనరు శుద్ధి
గంధతాళమనశ్శిలల్ కలయ మాది
ఫలరసంబున నూఱి యేర్పడఁగ నష్ట
పుటము లిడినను భస్మ మౌఁ గుటిల మెసలి. ౧౮

తా. బీరెండచేఁ గఠినములైన పర్వతములు పగిలి దానినుండి జిగురు స్రవించును. అదియె శిలాజిత్తు. గోమూత్రశిలాజిత్తు కర్పూరశిలాజిత్తు నని రెండువిధములై యుండును. ఇది నిప్పంటించిన కాలిపోవక తొంటిరూపమున నుండినను నీటిలో వైచిన నీరంటకుండినను శ్రేష్ఠము. ఈశిలాజిత్తు గుంటకలగరాకురసమునను, అవుపంచితమునను త్రిఫలకషాయరసములను నూఱి యినుపమూఁకుడులో నుంచిన శుద్ధి యగును. తరువాత శుద్ధమైనశిలాజిత్తును తాళకము గంధకము మణిశిల మున్నగువానితోఁ జేర్చి మాదీఫలరసమున నూఱి యెనిమిదిపుటములు పెట్టిన భస్మ మగును.

మ. దినము న్నడ్డిగయెత్తు శైలజముప్రీతిం బుచ్చుకొన్నట్టివా
రనయంబుల్ క్షయపాండుమేహగుదజంబయ్యగ్నిమాంద్యంబులన్
ఘనకృచ్ఛ్రోదరగుల్మశూలలును రక్తగ్రంథులు న్మాన్చి మే
లొనరం దుష్టియుఁ బుష్టియున్ బలము నాయుష్యం బొనర్చం
గూర్చెడున్. ౧౯

తా. అనుదినము నడ్డిగెత్తు శిలాజిత్తుభస్మమును రెండుపూటలు సేవించునెడ క్షయ పాండు మేహ వ్యాధులు మూలవ్యాధి అగ్నిమాంద్యము మూత్రకృచ్ఛ్రములు మహోదరములు గుల్మములు శూలలు నశించి శరీరమునకుఁ బుష్టియుఁ దుష్టియు బలము నాయువుఁ గలిగి జనులు సుఖింతురు.

మైలతుత్తము.

సీ. ధరణి మాయూరతుత్తము మైలుతుత్తము
సస్యకం బననొక్కసంజ్ఞనుండు
మైలతుత్తంబు శ్యామలవర్ణమై యుండు
మాయూరకంఠాభ మగుచు నెగడి
తామ్రగర్భంబునై తగ మృదువై యున్న
సస్యకం బది దధిపరగ నూఱి

నిప్పటిగాఁ జేసి నీరార్చి యగ్నిపై
లోష్టాన నేడుమాఱులును గాచ
గీ. నమల మౌ నది యౌషధమందుఁ బెట్ట
విసము నిరసించు శూలలకస రణంచు
నామ్లపిత్తంబు హృద్గద లణఁచి కుష్ఠు
శ్వాసకాసలఁ బోకార్చు సంయమీంద్ర. ౨౦

తా. మైలతుత్తమునకు మాయూరతుత్థము సస్యకమునని నామేతరములు గలవు. ఇది శ్యామలవర్ణమునఁ బ్రకాశించును. దీనియందు రాగి యుండును. ఈమైలతుత్తము నావుపెరుఁగుతో మెత్తగ నూఱి బిళ్ళవలె చేసి యెండించి మూఁకుడులోఁ బెట్టి పైన నొకమూఁకు డుంచి రేఁటికి మన్ను పూసి యేడుమారులు పుటము బెట్టునెడ నిర్మలమగును. దీనిని సేవించునెడ విషదోషములు శూలలు ఆమ్లపిత్తములు, హృదయరోగములు కుష్ఠము శ్వాసలు కాసలు నశించును మఱియు నీమైలతుత్తమును తేనె వెలిగారముతో నూఱి మూఁడుదినములఁ బుటము బెట్టిన శుద్ధి యగు ననియు, గంధకము వెలిగారము జేర్చి నిమ్మపులుసుతో మర్దించి మూసలోఁ బెట్టి కుక్కుటపుటము బెట్టిన భస్మ మగు ననియుఁ గొందఱిమతము.

చపలము.

సీ. చపలంబు పటికంబుచాయ నాఱుచుల
బరువును మెఱుఁగు నేర్పడఁగనుండు
నది మూసలోఁ బెట్టి పొదిగి సున్నపురాళ్ల
పుట మున జలమును బోసి తీయ
బరిశుద్ధమై రసబంధంబు గావించు
ననుపానవశమున జనులు గొన్నఁ
బ్రబలంబు లోవాతపైత్యకఫాదిదో
షములచే బుట్టుదోషముల నణఁచు
గీ. నధికవీర్యాభివృద్ధియై యోఁక లిచ్చుఁ
గ్రియలు సమకూర్చు జనులకుఁ బ్రియ మొనర్చు

ఖచపలమహిమంబుఁ జెప్పఁగాఁ జాల నింక
మహితగుణసాంద్ర యాత్రేయమానిచంద్ర. ౨౧

తా. స్ఫటికమువలె తెల్లనై యారంచులు గలిగి చపల ముండును. బరువును మెఱుఁగును గలిగి యుండును. దీని నొకయామము నుంచి సున్నఁపురాళ్ళవడుము నుంచి పుటము బెట్టి నీళ్ళుపోసినయెడఁ జరిపున మగును. రసబంధన మగును. అనుపానభేదములఁ దెలిసికొని సేవించునెడ వాతపిత్తకఫదోషములవలనఁ గలిగిన సకలదోషములు నణఁగిపోవును. ఆఁకలి నిచ్చును. వీర్యవృద్ధి జేయును.

(కఫరి) రసకము.

సీ. రసకనామంబునఁ బొసఁగును కఫరి దు
ర్దళకారవేల్లభేదములచేత
దళయుక్త మగును దుర్దళము నిర్దళ మాచుఁ
గారవేల్లకమను కఫరి యొప్పుఁ
పంచగవ్యము నిమ్మపండ్లరసంబును
కాంజికనరమూత్రికములఁ గూర్చి
యత్నంబుతోఁడను యంత్రాగ్ని వండించి
కడమవియును కఫరి కాంజితోఁడ

గీ. నేడుమారులకును శుద్ధి యొసఁగు నదియు
నూతలోహంబులకు మేలుఁ జూపు మండు,
గ్రిములనేత్రరోగంబులఁ గ్రించుపఱచు
వాతకఫమేహజ్వరయక్షుఘాత లణఁచు. ౨౨

తా. కఫరి దుర్దళము కారవేల్లము నని ద్వివిధం బయి యుండు, దీనిగోమూత్రము గోమయము, గోక్షీరము గోదధి గోఘృతము ననుపంచగవ్యములు, నిమ్మపండ్లరసము కాంజికము నరమూత్రముఁ జేర్చి డోలాయంత్రమున వండవలెను. కఫరిని కడమదినుసులును కాంజికముతో నేడుమారులు స్వేదనము జేయునెడ శుద్ధి యగును. ఇది రసలోహంబులకు మేలు జూపును. క్రిమిరోగములు నేత్రరోగములు వాతరోగములు కఫరోగములు మేహజ్వరములురాజయక్ష్మములు నిదిసేవించునెడలణగిపోవును,

క. మునివర మహారసంబులు
వినిపించితి శుద్ధిగుణము విఖ్యాతంబుగా
విను మింక నుపరసంబుల
ననఘా నామదికిఁ దోఁచినట్లెఱిఁగింతున్. ౨౩

తా ఓమునివరా ! మహారసంబులఁ దెలిపితిని వాని శుద్ధులున్నగునవి తెలిపితిని ఇఁక నుపరసంబులఁ దెలుపుచున్నాను.

ఉపరసంబులు.

తే. గంధగైరిక కాసీసకాంక్షికమ్ము
లమరఁ దాళకము మనశ్శిలాంజనములు
నొనరుఁ గంకుష్ఠకముతోఁడ నుర్విలోన
నుపరసంబు లనంగ మహోపకార. ౨౪

తా. గంధకము గైరికము కాసీసము కాంక్షికము తాళకము మణిశిల అంజనము కంకుష్ఠము నని యుపరసంబు లెనిమిది విధములు.

గంధకము.

సీ. విను గంధకము నాల్గువిధము లౌ శ్వేతాది
వర్ణభేదములచే వసుధలోన
శ్వేతంబు బలపంబు రీతి నుండును లోహ
మారణంబుల కెల్లఁ గారణంబు
రక్తవర్ణం బది రక్తధాతుకవాద
విద్యల కెల్లఁ బ్రావీణ్య మొసఁగు
నతిదుర్లభంబు నీలాఖ్యంబు రుగ్జరా
మృత్యుబాధ లణంచు సత్యముగను

గీ. పచ్చనై చిల్కతెక్కలపగిది నుండు
గంధకం బమృతశిల యన గణన కెక్కి
శుద్ధిఁ బొందినఁ గార్యసంసిద్ధిఁ జేయు
ముదిమిఁ దొలఁగించు మృత్యుభయము దమణంచు. ౨౫

తా, తెలుపు, యెఱుపు, నలుపు, పచ్చన, గలనాలుగు విధములగంధక ముండును. తెల్లనిది బలపమువలెనుండి లోహములను భస్మము చేయుటకుఁ బనికివచ్చును. ఎఱ్ఱనిది రసవాదములయందు నుపయుక్తమగును. నల్లనిది దొరకుట దుర్లభము, ఇది సకలరుజలు ముదిమి యకాలమరణము లేకుండఁ జేయును. చిలుకరెక్కలవలె పచ్చగ నుండుగంధకము, అమృతశిల (దీనిని అమరశిల యనియు నమలసార మనియు వాడుదురు) యనుపేరఁ బరఁగును. దీనిని శుద్ధిజేసి సేవించునెడ ముదిమి యకాలమృత్యువులేకుండ జేయును.

క. కలబంద మొగలిచన్నులుఁ
గలగరయును నల్లరసము గలిజేరును నే
ర్మలకరసంబులతోఁడను
గలిపాలను శుద్ధిఁ జెందు గంధకము భువిన్. ౨౬

తా. కలబంద, మొగలిచన్నులు, గుంటకలగ, అల్లసరము గలిజేరు మొదలుగా నున్నగు నీయాకింటిరసమును కాంజికము పాలును గంధకమును శుద్ధిజేయుట కుపయోగించును.

తే. భాండమున రస మిడి మీఁద బట్టగట్టి
గంధకము నుంచి మూఁకుడు గదియ మూసి
పుడమిలో నుంచి మీఁదటఁ బుటము నిడినఁ
గుండలోఁ జారు బంగారు గుండ్లరీతి. ౨౭

తా. పైపద్యమునఁ జెప్పినగంధకశుద్ధిరసములలో నేదినైన నొకటి కుండలోఁ బోసి వాసెనఁ గట్టి యందుగంధకచూర్ణ మిడి దానిపై నొకమూఁకుడు మూసియాకుండనుభూమిలో నంచువరకు బూడ్చి మూసినమూఁకుడుపైఁ బుటముపెట్టునెడ వాసెనలో నుంచినగంధకము కరఁగి శుద్ధమై కుండలోనిరసములో బంగారుగుండ్లవలె పడియుండును.

క. గంధకము శుద్ధిఁ జేయక
మందుగ సేవింపఁ దేజమును బలిమియు నా
చందమును జెఱుచు రుజములు
క్రిందుకొనుం బైత్యదాహకంపము లొదవన్. ౨౮

తా. శుద్ధిజేయనిగంధకము సేవించునెడ తేజము బలము శరీరము జెరుచును. రోగములు పుట్టును. దేహమున మంటయు పైత్యము పుట్టును.

సీ. త్రిఫలచూర్ణము నేయి తేనె లవంగముల్
గలిపి వైద్యులు యుక్తిబలముచేత
పార్వతీపుష్పసంభవ మైనగంధము
సేవఁ జేసినఁ గార్యసిద్ధి యగును
దృష్టి పుష్టి బలంబు దీర్ఘాయువును వీర్య
బలమును దీపనపాచనములు
కలిగించుఁ గుష్ఠంపుల్ దొలఁగించు క్షయపాండు
పరిణామశూలలఁ బరిహరించుఁ

గీ. జర్మదళములు గజ్జి విసర్పి దద్రు
రోగములఁ బాపి జనుల కారోగ్య మొసఁగు
గంధకము మేనఁ బూయంగఁ గాయశుద్ధి
గలిగి రోగంబుఁ బోకార్చి కాంతి నొసఁగు. ౨౯

తా. కరక తాడి, యుసిరిక, లను త్రిఫలములచూర్ణము, నేయి, తేనె లవంగములు మున్నగు ననుపానములఁ దమబుద్ధిబలము ననుసరించియుఁ దమయనుభవము ననుసరించియు, వైద్యులు శుద్ధిచేసినగంధకమును రోగులకు సేవింప నిచ్చినయెడ వారు దృష్టియు, బుష్టియు బలము దీర్ఘాయువు వీర్యవృద్ధి దీపనము, పాచనముఁ గలిగి యుందురు. కుష్ఠువు, క్షయ, పాండు మున్నగురోగములు పరిణామశూలలు నశించును. శరీరమునకుఁ బూసినయెడఁ దామర గజ్జి దద్దురు మున్నగునవి పోవును. కాంతి ఆరోగ్యము కాయశుద్ధి గలిగించి రోగంబుల నశింపఁ జేయును.

సీ. గైరికములు రెండు గణుతింప స్వర్ణగై
రికము పాషాణగైరిక మనంగఁ
పాషాణగైరిక బహుదోషములకెల్లఁ
గుదురు నై స్వల్పంబు గుణము కల్గి
కనక గైరికము స్నిగ్ధంబు నై యత్యంత
రక్తమై మెఱుఁగుగా రహిఁ జెలంగు

బరిశుద్ధ మగునావుపాలతో భావనల్
జేసి సేవించిన శీత మిచ్చు.

గీ. నొగరుఁ దీపియు నై యుండు దగ నణంచు
గరళముల రక్తపైత్యహిక్కల నణంచుఁ
బ్రదరములఁ బాపి రుజములఁ బరిహరించుఁ
గాన గైరికమున కెన్నఁ గలదె సాటి. 30

తా. స్వర్ణగైరికము, పాషాణగైరికము నని గైరికము రెండువిధములు. పాషాణగైరికము బహుదోషములు, స్వల్పమైనగుణము, గలిగి యుండును. స్వర్ణగైరికము నున్ననై మిక్కిలి యెఱ్ఱదనము గలిగి మెఱుఁగులు దేరుచుండును. దీనిని యావుపాలతో భావనచేసి సేవించినయెడ శైత్యమును గలుగఁజేయును. ఒగరుఁ దీపియుఁ గలిగి యుండును. దాహము లేకుండఁ జేయును. విషదోషముల రక్తపిత్తముల ఎక్కిళ్ళ ప్రదరరోగములఁ బాపి సకలవ్యాధుల నశింపఁ జేయును.

అన్నభేది.

సీ. కాసీస మన పుష్పకాసీస మన రెండు
విధము లై యుం డన్నభేది యెపుడు
నిమ్మపులుసు నుంచి క్రిమ్మర వేనీళ్లఁ
గడిగిన శుద్ధి నిగాంచునద్ది
ఉప్పు నై పుల్ల నై యొగరునై బరువు నై
పొగవర్ణ మై పాండుభూములందు
పుట్టును సేవింపఁ బుష్పకాసీసంబు
నత్యుష్ణ మగువిషం బపహరించు

గీ. నన్న మరగించు శూలల నపహరించు
వాతకఫకుష్ఠుజ్వరయక్షుఘాత లణంచు
శ్విత్రము నణంచుఁ గేశరాశికినిమేలు
నఖిలజనములకుఁ గామోది యన్నభేది. 3౧

తా. కాశీసము, పుష్పకాశీసము నని యన్నభేది రెండువిధములు. కాసీసము నిమ్మపండురసమున నానఁబెట్టి వేఁడినీళ్ళతోఁ గడిగినయెడల శుద్ధ మగును. పాండు

భూములయందు పుష్పకాసీసము పుట్టును, పొగవర్ణము గలిగి బరువుగ నుండును. ఉప్పు, పులుపు ఒగరు గలిగి యుండును. తీక్ష్ణ మగువిషములు శూలలు వాతరోగములు కుష్ఠము కఫము జ్వరము క్షయ బొల్లి నశించును. అన్నము జీర్ణమగును. ఆజీర్ణము రూపుమాపును.

కాంక్షి.

సీ. మునినాథ సౌరాష్ట్ర మనెడిదేశమునందు
గని దివ్య మృత్తికాకాంక్షి యుండు
నాకాంక్షియందు దువరికాఖ్యయు స్ఫటికయు
నన రెండువిధము లై తనరుచుండు
స్ఫటికయుఁ జులక నై పటికరీతిని నుండు
దువరిక తామ్రకద్యుతి వహించుఁ
గలిని మర్దించి శుష్కముఁ జేయ శుచి యగు
దేహంబు లోహంబుతీరు సేయు

గీ. నొగరు పులుసును మధుర మై యుండు నెపుడు
గరళములఁ ద్రుంచు నేత్రరోగముల నణఁచు
వాతపైత్యాదిదోషముల్ వ్రణవికార
ములును హరియించు దువరిక మునివరేణ్య. 3౨

తా. ఓమునినాథ, సౌరాష్ట్రదేశమున గనులలో మృత్తికాకాంక్షి దొరకును. తువరికయు స్ఫటికయు నని రెండువిధములు నిదియగును చుండును. స్ఫటిక తేలికగ నుండును. తెల్లనిదై పటికవలెనుండును. తువరిక రాగివలె నుండును. దీనిని కలితో నూరి యెండబెట్టిన శుద్ధి యగును. ఇది యొగరు పులుపుఁ దియ్యదనము గలిగి యుండును. ఇది సేవించునెడ విషదోషములు, నేత్రరోగములు, వాతపిత్తములు కఫములు వ్రణవికారములు నశించును. శరీరము లోహమువలె దృఢముగా నుండును

తాళకము.

సీ. తాళకము ద్వివిధం బగుఁ బత్రిదా
ళకమును బిండతాళక మనంగ

బత్త్రితాళక మొప్పు బంగారుతేకుల
పగిదిని మెఱుపును బరువుఁ గలిగి
తగ నుండు మఱి పిండ తాళకమరయ ని
ష్పత్త్రినిర్గుణమౌచు వఱలుచుండు
కారవేల్లీ శిలాక్షారకూష్మాండ ర
సంబులచే శుద్ధి సంభవించుఁ
గీ. దాళకఁపుబిళ్ల నెండించి దానిమీఁదఁ
గ్రింద మోదుగుక్షారంబుఁ బొందుపఱిచి
రెండుదినములు వండినఁ గుండలోన
భస్మ మై ధూమహీన మౌ భవ్యచరిత. ౩౩

తా. పత్త్రితాళకము, పిండతాళకము నని తాళకము రెండువిధములు అందు బంగారుతేకులవలె నుండి బరువు గలిగి యుండునది పత్త్రితాళక మనియు, గడ్డవలె నుండి సారహీన మై నేఁడు హారిదళ మని వ్యవహరింపఁబడునది పిండతాళక మనియుఁ బిలువఁబడును. పిండతాళకము నిష్పత్త్రి మై గుణహీన మై నిరుపయోగ మై యుండును. కాఁకరగడ్డ శిలాక్షారము, గుమ్మడి, వీనిరసములతో డోలాయంత్రమున వేఱువేఱుగ వడకట్టి శుద్ధిఁ జేయవలయును, శుద్ధిఁజేసినతాళకఁపుబిళ్ళను ఎండ బెట్టి క్రిందను మీఁదను మోదుగుక్షార ముంచి కుండలోఁ బెట్టి రెండుదినములు వండిన యెడల భస్మ మగును. ఈభస్మము నిప్పుపైనుంచినఁ బొగ రాదు.

క. హారిదళము సేవఁ జేసిన
నరులకు విషపుష్టభూతనాశన మగుచున్
జ్వరవాతపైత్యకఫములఁ
దరుణులపుష్పము హరించుఁ దప్పక భువిలో. ౩౪

తా. శుద్ధిఁ జేసినహారిదళము (తాళకము) విషదోషము, కుష్ఠువు భూతవికారము, జ్వరము వాతపిత్తకఫములు, స్త్రీలరజోదోషముఁ బోగొట్టి దృఢశరీరులఁ జేయును.

మణిశిల

సీ. కణచీరిశ్యామాంగి ఖండాఖ్యలనుగల్గి
మణిశిలత్రివిధమైమహిఁజెలంగు

శ్యామాంగి భేదింప శ్యామ మై యొప్పారు
నతిరక్త మగుచు ఖండాఖ్య దనరుఁ
దామ్రాభ మై కాఖ్యఁ దనరుచుఁజులక నై
కణచీరి కాంతిసద్గుణము లొప్పు
దినము సేవించిన దేహంబు లోహంబుఁ
గావించుఁ గుష్ఠముల్ కడకుఁ దోలు
గీ. నార్ద్రకము గుంటగలగర యగసిరసముఁ
బోయుచును సప్తవారముల్ పోసఁగ నూఱి
భావనల్ సేయ శుద్ధి యౌ భస్మ మగును
రసములకు నెల్ల నగ్రేసరంబు నగుచు. ౩౫

తా. శ్యామాంగి, కణచీరిక ఖండ, యని మణిశిల మూఁడువిధములు కోసిన లోపల శ్యామవర్ణముఁ గలది శ్యామాంగి. మిక్కిలియెఱ్ఱగ నుండునది ఖండ. రాగివలె తళతళలాడునది కణచీరిక. ఈమణిశిలను శుద్ధిఁజేసి యనుదినము సేవించినయెడల కుష్ఠము నశించును. గుంటగలగర, అల్లము అగసియాకు వీనిరసములను బోసి యేడుదినములు నూఱి భావనఁజేసినయెడ శుద్ధియగును. రసములలో నుత్తమ మై యుండును.

అంజనములు.

సీ. మునినాథ యంజనములు నైదువిధము లై
తగ నుండు నామభేదములచేత
సౌవీరమును రసాంజనమును స్రోతోంజ
నంబును బుష్పాంజనంబు మఱియు
నీలాంజనం బన నెగడు నుత్తరమునఁ
బుట్టపోలిక నుండు భూమి పెరిగి
ఖండింప గైరికకాంతి సౌవీరంబు
నతిపీత మైనరసాంజనంబు
గీ. నల్ల నై యున్న నీలాంజనం బటండ్రు
నల్పుఁ దెల్పుల స్రోతోంజనం బటండ్రు

అన్నివిధముల నున్నఁ బుష్పాఖ్య యొకండ్రి
పసపునను భృంగరసమునఁ బొసఁగు శుద్ధి. ౩౭

తా. సౌవీరాంజనము, రసాంజనము, స్రోతోంజనము, పుష్పాంజనము, నీలాంజనము, నని యంజనము లైదువిధములు. ఈ నైదు దేశములోఁ బుట్టవలె నందుతావుల నివి దొరకును. దీనిని నలుగఁ గొట్టిన కాటుకరంగు గలిగినయెడ సౌవీర మనియు, పచ్చగ నున్న రసాంజన మనియు, నల్లని దై యున్న నీలాంజన మనియు, నలుపుఁ దెలుపు గలిగిన స్రోతోంజన మనియు. నన్నిరంగులు నున్నఁ బుష్పాంజన మనియుఁ బిలుతురు. ఈయంజనములను పసుపుతో నూటి గుంటగలగరరసమున స్వేదనము చేసిన శుద్ధి యగును.

తే. అంజనంబులు సేవింప ననుదినంబు
వ్రణములను వాతపైత్యముల్ వక్రిరుజల
హిక్కలను శ్వాసకాసల నుక్కణంచు
గాంతి నిచ్చుచు గరముల్ గఁగిపోవు.

తా. శుద్ధిఁ జేసినయాంజనము ననుదినము సేవించునెడ వ్రణములు, వాతపైత్యములు వక్రిరుజలు ఎక్కిళ్ళు శ్వాసలు, కాసలు, నణఁగి కాంతిగలుగును. విషదోషములు పోవును.

కంకుష్ఠము.

ఆ. గజమువలనఁ బుట్టుఁ గంకుష్ఠకం బనఁ
దెలుపుఁ బచ్చదనము గలిగి యుండుఁ
గార మొగరు చేదుఁ గలిగి రేచన మౌను
మూలప్లీహగుల్మశూల లణఁచు. ౩౮

తా. ఏనుఁగుపిల్లలమలమే కంకుష్ఠ మనఁబడును. ఇది తెల్లగఁ బచ్చగ నుండును. కారము, ఒగరు, చేదు, గలిగి యుండును. మూలవ్యాధి, ప్లీహవ్యాధి, గుల్మవ్యాధి, శూలలు, నశించును. ఈకంకుష్ఠము మూఁడుమాములు సొంఠికషాయమున భావనఁ జేసిన శుద్ధి యగును.

సాధారణరసములు.

తే. గౌరిపాషాణకంపిల్లకములు వహ్ని
జారనవసారశైలసింధూరములును

దరదము కపర్దికయును బోదారుశృంగి
యనురసంబులు సాధారణాఖ్యము లగు. ౩౯

తా. గౌరిపాషాణము, కంపిల్లకము, అగ్నిజారము, నవసారము, గిరిసింధూరము, దరదము, కపర్దిక, బోదారుశృంగి, యనునెనిమిదియు సాధారణరసములు. (ఈ రసములు, మాదీఫలరసమున, అల్లపురసమున మూఁడుదినములు భావనఁజేయునెడ శుద్ధి యగును.

పాషాణము.

సీ. మునినాథ పాషాణములు రెండు నుల్లిపా
షాణంబు గౌరిపాషాణ మనఁగ
తెల్లనై యుండును నుల్లిపాషాణంబు
గౌరిపాషాణంబుకాంతి పసుపు
పాషాణములు శుద్ధిఁ బడి యమృతం బౌను
నవి శుద్ధి గాకున్న హానిఁ జేయు
నుల్లిపాషాణంబు మెల్లనఁ దేనెతో
నొకజాముపండిన నొనరు శుద్ధి
గీ. గౌరిపాషాణశుద్ధి జంబీరరసము
బోసి మర్ధించి గుడ్డను బొసఁగఁ గట్టి
నేర్పుతోడుత సున్నపునీళ్ళ వండ
రసమునకు సత్వ మొసఁగు జ్వరం బణంచు. ౪౦

తా. ఉల్లిపాషాణము, గౌరిపాషాణము, నని పాషాణములు రెండు విధములు. తెల్లగ నుండునది యుల్లిపాషాణము పచ్చగ నుండునది గౌరీపాషాణము. ఇవి శుద్ధియైన నమృత మగుఁ గాకున్న విష మగు. ఉల్లిపాషాణము తేనెలో నుంచి వండిన శుద్ధి యగును. గౌరిపాషాణము నిమ్మపండ్లరసమున నూఱి గుడ్డను గట్టి సున్నపునీటిని కుండలోఁ బోసి డోలాయంత్రమున వండినయెడల శుద్ధి యగును. జ్వరముల నణఁచును.

సీ. అమరసౌరాష్ట్రదేశమునందుఁ గని ద్రవ్వఁ
గంపిల్లకము పుట్టుఁ గాంతితోడఁ

బొలుపొందు నిటుకలపొడిరీతి నెట్టి నై
కనుపట్టు రుచి చాలఁ గలిగి యుండు
భావనజంబీరఫలరసంబునఁ జేయఁ
బరిశుద్ధ మై నేత్రపటల మణఁచు
వాయుహిక్కాధ్మాన వ్రణములఁ బోకార్చుఁ
బైత్యరోగంబులఁ బారఁదోలు

గీ. గడుపునొప్పుల హరియించుఁ గఫ మణంచు
మూలరోగంబులను ద్రుంచు ముదిమి మాన్చు
నుదరముల గుల్మశూలలమద మడంచుఁ
గఠినజ్వరముల విడిపించుఁ గాంతి నించు. ౪౧

తా. సౌరాష్ట్రదేశఁపుగనులలోఁ గంపిల్లకము దొరకును. ఇది యిటుకపొడివలె మిక్కిలికాంతిఁ గలిగి యుండును. మిక్కిలిరుచిగ నుండును. ఇది నిమ్మపండ్లరసములో భావనఁజేసిన శుద్ధి యగును. పటల మను నేత్రరోగమును, వాతరోగములను, ఎక్కిళ్ళను, కడుపుబ్బలును, వ్రణములను పిత్తరోగములను, మాన్చును. కడుపునొప్పులు కఫములు మూలవ్యాధులు అకాలమునవలితనముఁ బోఁగొట్టును. మహోదరములఁ గుల్మములు, శూలలు, అసాధ్యజ్వరములు, నణఁచును. (మఱియు కరకకాయ కషాయమున డోలాయంత్రమున వంకుటవలన శుద్ధి యగు నని కొందఱిమతము) దేహమునకుఁ గాంతి నిచ్చును.

నవాసారము.

సీ. విను నవాసారంబు జనియించురీతినీ
కెఱిఁగింతు మునిచంద్ర సరసమైన
ఒరగోఁగు కలిగొట్టు నొప్పుగా భస్మమ్ము
గావించి నీళ్ళను గలిపివండి
క్షారముల్ సేసి యాక్షారంబు పులుపుచే
నేడేడుమాఱులుగూడ వండఁ
బొలుపొందు నవలోహమునకు సూతమునకు
ద్రావణంబును జారణంబొనర్చు

గీ. పంచగుల్మంబు లణఁచు శోఫల నదల్చు
నాస్యశోషల గెల్చు బ్లీహాలఁ దెరల్చు
నవ్యవిధులకుఁ జాల విన్నాణ మొసఁగు
సారమై యుండు విను నవాసార మిలను. ౪౨

తా. ఊరగోఁగు, కలిగొట్టు, వీనిపుల్లలను గాల్చి భస్మముచేసి యాభస్మమునకు నాల్గురెట్లునీరు పోసి నూతి యొక్క రాత్రి యూరనిచ్చి మఱునాఁడు తేరిననీటిని పోసి నీ రంతయు నిగురువఱకు వండవలయును. అట్లువండు నెడ నడుగున క్షార మంటికొనును. ఆక్షారమును దీసి పైరిధమున నేడుమాఱులు వండినయెడల శుద్ధ మగుక్షారము నవసార మనఁబడును. ఈనవాసారము బంగారు వెండి రాగి కాంతలోహము సీసము తగరము కంచు యిత్తడి ధాతులోహము మున్నగునవలోహములకు పాదరసమునకు ద్రావణసంస్కారముగాని జారణసంస్కారముఁ గాని చేయునపుడు మిక్కిలియుపయుక్త మగును. ఇది పంచవిధము లగుగుల్మములు ముఖశోషము వంజు ప్లీహము మున్నగువానిని నశింపఁజేయును.

అగ్నిజారము.

చ. యతివర యగ్నినక్రపుగ్రహంబులమావి మహాబ్ధిచే బహి
ర్గత మయి యొడ్డచేఁ గరడుగట్టినఁ బావకజార మంద్రు సం
తతమును సేవఁ జేసినను దారుణవాతకఫాదిదోషముల్
గతముగఁ జేయు జారణముఁ గాంతియు సూతము కిచ్చు నేర్పు
నన్. ౪౩

తా. ఓయతిశ్రేష్ఠుఁడా; సముద్రసంచారముఁ జేయునగ్నినక్రమను మొసలిమావి కెరటములతాఁకుడున నొడ్డు చేరి యెండి కరడుగట్టియుండును. దీనిని అగ్నిజార మందురు. ఇది తత్వమునుబట్టి మోతాదు నియమించి సేవించునెడ పిత్తము కఫము మున్నగుదోషములు నశించును. పాదరసమునకు జారణరంజనాదిసంస్కారముల కుపయుక్తమగును.

గిరిసిందూరము.

క. తతగిరిసిందూరము ప
ర్వతశిలలను బట్టి రక్తవర్ణం బగుచున్

హిత మగుఁ ద్రిదోషముల కు
న్నతి దీపనపాచనంబు లలరు మునీంద్రా. ౭౭

తా. కొండలయందలిరాళ్ళనడుమనుండి జారునీటియూట యెండి యెఱ్ఱగ నుండును. ఇది గిరిసిందూర మనఁబడును. ఇది త్రిదోషములను బోఁకార్చును. జీర్ణశక్తియు నగ్నిదీప్తియు నొసంగును.

ఇంగిలీకము.

సీ. దరదంబు విను ద్వివిధంబు నై శుకతుండ
హంసపాదాఖ్యల నలరు భువిని
ఘనజపాకుసుమసంకాశ మై బరువు నై
హంసపాదం బుండు నంతకంటెఁ
బ్రకటమై యుండును శుకతుండచర్మార
మనుసంజ్ఞ నతిరక్త మగుచు నెపుడు
భావన ల్మఱి నిమ్మపండ్లరసంబున
నల్లఁపురసమున నమరుశుద్ధి
గీ. సర్వదోషజ్వరంబుల సంహరించు
దీపనం బిచ్చు జఠరాగ్నిదృఢము జేయు
నధికవీర్యాభివృద్ధి యా నమృత మగును
గరళములు ద్రుంచు నింగిలీకంబు భువిని. ౭౮

తా. దరదము శుకతుండ మనియు హంసపాద మనియు నిరుదెఱుఁగుల వ్యవహరింపఁబడును. మఱియుఁగొందఱిమతమున నింగిలీకము చర్మారము శుకతుండము హంసపాదము నని త్రివిధం బనియు, చర్మారము, తెలుపు, శుకతుండము, పసుపు, హంసపాద మెఱుపు నని మూఁడువిధములవర్ణములుఁ గలిగియుండు ననియు వాడుక కలదు. రసేంద్రరసరత్నకారులు, భావమిశ్రాదులు త్రివిధం బనియె నొడివియున్నారు. దాసనిపువ్వువలె నెఱ్ఱ నై బరువు గలిగి యుండునది హంసపాదము. చర్మార మను పేరఁబరగుచు హంసపాదముకంటె గుణముఁ గలదై మిక్కిలియెఱ్ఱగ నుండునది శుకతుండము వాఁబడు నిమ్మపండ్లరసమునఁ గాని అల్లఁపురసమునఁ గాని యేడుసారులు భావనఁజేసిన శుద్ధి యగును. సర్వదోషజ్వరములు నిదిసేవించునెడ నశించును. జఠరాగ్నికి దీపనశక్తినిచ్చును. మిక్కిలి వీర్యవృద్ధిఁ గలిగించును. విషదోషములను హరించును.

వరాటము.

సీ. భువినిసాగరమందుఁ బుట్టువరాటంబు
పచ్చ నై తెల్ల నై బరువుగలుగుఁ
బదియేనుచిన్నముల్ పరికింప శ్రేష్ఠంబు
మూడెత్తు నుండిన మధ్యమంబు
నేడుచిన్నము లడ్డిగెత్తు కనిష్టంబు
నుత్తరోత్తరగుణాం బుల్లసిల్లుఁ
గాంజికంబున శుద్ధి గాంచు వరాటంబు
పరిణామశూలలఁ బరిహరించు
గీ. గ్రహణికఫవాతనేత్రరోగముల నణఁచు
నధికవీర్యాభివృద్ధి యై యాఁక లిచ్చు
క్షయలఁ బోఁకార్చుఁ గాకయు సంభవించు
మహితగుణసాంద్ర యాత్రేయ మానిచంద్ర॥

తా. గవ్వ సముద్రమునఁ బుట్టును. ఇది తెల్లగఁ బచ్చగ నుండును. బరువుఁగలది శ్రేష్ఠము. పదియైదుచిన్నములు గలది శ్రేష్ఠము. మూడయెత్తు గలదిమధ్యమము ఏడుచిన్నములవరయెత్తు గలగి యధమము. కాంజికమునందు దీనినిశుద్ధిఁజేయవలయును. ఈగవ్వభస్మము పరిణామశూలలు గ్రహణి కఫము వాతరోగము నేత్రరోగమునశింపఁజేసి మిక్కిలివీర్యవృద్ధిని గలుగఁ జేయును. ఆఁకలి పుట్టించును. క్షయరోగమునుమాపును. శరీరమునకుఁ దగినవేఁడి నిచ్చును.

బోదారుసింగు.

సీ. జలధితీరమున ఘూర్జరదేశముఁ బర్వ
తంబునఁ బుట్టు బోదారుశృంగి
పచ్చ నై యొక్కింతబరువు నై దళయుక్త
మై మెఱుఁగును గాంతి నలరుచుండు ౭౯
రసబంధనముఁ గేశరంజనమును జేయు
కఫవాతపైత్య హృద్గదములణఁచు

సర్వప్రాణంబులగర్వంబు మాయించు
గుష్ఠరోగంబుల కోపముడుపు
గీ. మూఁడుదినము లార్ద్రకరసమునను మాతు
లుంగరసమున బోదారుశృంగి మొదలు
గలుగు సాధారణాఖ్యలఁ గలరసములు
శుద్ధిఁబొందును గాయశంశుద్ధిఁ జేయు. ౭౮

తా. ఘూర్జరదేశమున సముద్రతీరమునఁ బర్వతంబున బోదారుశృంగిజనించును. దీనిని మురదారసింగని యు వాడుదురు. ఇంచుకబరువుఁ గలిగి పచ్చనికోకులవలె నీబోదారుశృంగి యుండును. తళతళలాడుచు నుండును. ఇది రసబంధనముగావించును. వెంట్రుకలకు వన్నె నిచ్చును. సకలవ్రణములను కుష్ఠరోగమును కఫవాతపిత్తములను నణగించును.

వ. ఇంక నఫేనం బాదిగాఁ గలుగుద్రవ్యంబుల శుద్ధిగుణంబు లేర్పఱించెద వినుము. ౭౯

నల్లమందు.

సీ. పశ్చిమంబునఁ బోస్తుఫలములఁ బుట్టును
నది యఫేనము రెండువిధము లగును
శ్వేతపిండం బతిశ్వేతపిండం బన
శ్వేతపిండం బతిశ్రేష్ఠ మగును
బలురక్కసాకులోపల నఫేనం బుంచి
యంత్రంబునను బాల నట్టెవండి
కడకుఁ దీసియు నీటఁ గడగిన శుద్ధి యౌ
యోగంబులందుఁ బ్రయోగ మొనరు
గీ. శ్వాస మర్శామకిమిగుల్మకాస లణఁచు
దీపనము పాచనము సేయుఁ దాప మణఁచు
క్షయములను ద్రుంచు గ్రహణులఁ జక్కఁజేయు
విలువు బలుపును బుట్టించు నిద్రమాన్పు. ౮౦

తా. నల్లమందు జారణము మారణము ధారణము సారణము నను నాల్గుభేదములఁ గలిగి యుండు నని వైద్యగ్రంథము లన్నిటఁ దెలుపఁబడి యున్నది. మఱియు జారణము తెలుపు మారణము నలుపు ధారణము పసపు సారణము చిత్రవర్ణములుఁ గలిగి యుండు ననియుఁ దెలుపఁబడి యున్నది ఇది యభిని యనియు నఫేన మనియుఁ బిలువంబడుచుండును. పశ్చిమదేశమునందు పోస్తుఫలములనుండితయారుచేయఁబడును. ఇది శ్వేతపిండమనియు అతిశ్వేతపిండ మనియు నిరుదెఱఁగులు. అందు శ్వేతపిండము శ్రేష్ఠము. ఇది బలురక్కసియాకులోఁ బొట్లకట్టి పాలఁబోసి డోలాయంత్రమున స్వేదనసంస్కారముఁ గావించి నీటఁ గడిగినశుద్ధియగును. శరీరమునొప్పులు శ్వాసరోగము క్రిమిరోగము ఆమవ్యాధి గుల్మరోగము కాసము తాపము క్షయ గ్రహణి అతినిద్రమున్నగువ్యాధులమాన్పును, దీపనము పాచనము నిచ్చును.

వసనాభి.

సీ. విషములు ద్వివిధ మై విలసిల్లు నిర్విష
వసనాభ లనఁగను వసుధలోన
వసనాభి నాలుగువర్ణంబులను నొప్పు
ధరణి శ్వేతాదిభేదములచేత
ఖర్జూరఫలముపోలికము నున్న వసనాభి
రసయోగములయందుఁ బొసఁగుచుండు
మునుపుగాఁ ద్రిఫలగోమూత్రభావనఁ జేసి
యెండించి శుద్ధ మై యుండునాభి
గీ. వైద్యు లనుపానగరిమతో వత్సనాభి
వైద్య మొనరింప సేవింప బ్రాణికోటి
వాతకఫకుష్ఠజ్వరయక్ష్మఘాత లణఁచు
పాటిసేయంగ వసనాభిసాటి గలదె. ౮౧

తా. నిర్విష మనియు వసనాభి యనియు విషము రెండువిధములు. వసనాభి ఎఱుపు తెలుపు పసపు నలుపుఁ గలిగి నాలుగువిధములై యుండును. ఖర్జూరఫలమువలె నుండునది రసయోగములం దుపయోగింపనగును త్రిఫలకషాయమునందుఁ గాని గోమూత్రమునందుఁ గాని మూఁడుదినములు భావనఁ జేసి యెండించిన శుద్ధి యగును. అనుపానభేదములచే వైద్యులు మోతాదు నెఱిఁగి ప్రయోగించిన వాతము కఫము కుష్ఠము జ్వరము క్షయరోగముఁ బోగొట్టును.

వెలిగారము.

క. వెలిగారము గోక్షీరం
బుల టెంకానీళ్ల నిమ్మపులుసున శుచి యై
యలరుచు వాంతిభ్రాంతులు
గలరుజముల నితరరోగగణములఁ గెలుచున్. ౧౨

తా. ఆవుపాలయందుఁ గాని కొబ్బరినీళ్ళయందుఁ గాని నిమ్మపండ్లరసమునందు గాని సంప్రదాయసిద్ధముగ భావనఁజేసినయెడల నీవెలిగారము శుద్ధి యై వాంతి భ్రాంతి గలరోగము మున్నగువానిని నశింపఁజేయును.

విషముష్టివిత్తులు.

క. ఎంచ విషతిందుకంబును
గాంచికమున శుద్ధి బొందు ఘనరోగములన్
దుంచును శుభ మొసఁగును భా
వించఁగ విషతిందుకంబు వెలయఁగ నిలలో. ౧౩

తా. కాంజికమున మూఁడుదినములు సంప్రదాయానుసరణిగ నావిరిలో విషముష్టిగింజలు నుడుకబెట్టిన శుద్ధి యై పక్షవాతాదివ్యాధుల నశింపఁ జేయును.

నేపాళము.

క. విను నేపాళము గోమయ
మును బాలను వండ శుద్ధిఁ బొందును నతిరే
చన మై గుల్మోదరముల
ఘనశూలల జ్వరవికారగణ మణఁచు మునీ. ౧౪

తా. డోలాయంత్రమున నావుపాలచేఁ గాని ఆవుపేడచేఁ గాని వండిన నేపాళము శుద్ధి యై విరేచనముఁజేయును. మహోదరములు గుల్మములు జ్వరవికారములు శూలలు నశింపఁజేయును. మోతాదు తెలిసి వైద్యులు ప్రయోగింప నగును.

మా. అతులితమణిహారా యాశ్రితాపన్నివారా
జితసురరిపువీరా శ్రీమనస్సద్విహారా!
వితరణగుణపూరా వేదశైల ప్రచారా
శ్రితజనభయదూరా శ్రీనృసింహావతారా. ౧౧

ఇది శ్రీమద్దివ్యవిద్యాసనోద శ్రీవత్సగోత్రానుమోద వేదాన్తా
చార్యపుత్ర లక్ష్మీనృసింహప్రసాదలబ్ధకవితాచాతుర్య
ముడుంబ వేంకటాచార్యప్రణీతంబైన రసప్రదీపిక
యనుప్రబంధంబునందు మహారసోపరస
సాధారణరసంబులు గలయది
ద్వితీయాశ్వాసము
సంపూర్ణము.

రసప్రదీపిక.

తృతీయాశ్వాసము.

కం. శ్రీరమణీహృదయేశ్వర
భూరికృపాపాంగయధిక పుణ్యతరంగా
నారదసన్నుతదానవ
వీరాగ్రేసరవినాశ వేదాద్రీశా

వ. అవధరింపు మిట్లశ్వినులు ధన్వంతరికిం జెప్పిన తెలుంగున నగస్త్యుం డాత్రేయున కిట్లనియె. ౨

క. ధరం గలపాషాణంబుల
మరియాదలం జెప్పి తింక మణినామము లిం
దిర వొందెడిరత్నంబుల
గురుతుగం జెప్పెనను తెలిసికొనుము మునీంద్రా. 3

తా. ఇంతదనుక పాషాణంబులంగూర్చి చెప్పితి ఇంక నీవైద్య శాస్త్రములకుపకరించుమణులం గూర్చి చెప్పెదు వినుము.

నవరత్నములు.

గీ. వజ్రవైఢూర్య నీలప్రవాళ ములును
మరకతముం బద్మరాగంబు మౌక్తికంబు
రహిని గోమేధికముం బుష్యరాగమనంగ
దనరుం నవరత్నములుగాంగ మునివరేణ్యా

భావము సులభము. ౪

సీ. పద్మరాగము లోకబాంధవునకుం బ్రీతి
మఱిచంద్రునకుం బ్రీతి మౌక్తికంబు
అంగారకునకిష్ట మగునలపవడంబు
మరకతమిలబుధమానితంబు

పుష్యరాగంపుసొంపు బృహస్పతికి నొప్పు
పటుతరవజ్రంబు భార్గవునకు
శనిని నీలము ప్రీతి సేయు వైడూర్యంబు
రాహుగ్రహమునకు రంజనంబు

గీ. ఖ్యాతిగోమేధికం బల కేతువునకుం
గాన గ్రహపీడలకు శాంతిగాం దలంచి
రత్నభూషణముల ననురక్తిం దాల్పం
గాంతి చెన్నొందుం బీడలు శాంతిం బొందు. ౫

తా. నవరత్నములు నవగ్రహములకుం బ్రీతికరములు. అందు కెంపు సూర్యునకు ముత్తెము చంద్రునకు, పగడ మంగారకునకు, పచ్చ బుధునకు, పుష్యరాగము బృహస్పతికి, వజ్రము శుక్రునకు, నీలము శనికి, వైడూర్యము రాహువునకు, గోమేధికము కేతువునకుం బ్రీతికరము లైయుండు. మఱియు గ్రహశాంతికి నవరత్నములు ధరించు నాచారము హిందువులలోం బ్రాచీనకాలమునుండియుం గలదు.

వ. అందు మాణిక్యాదిరత్నభేదంబులు వర్ణగుణంబులు నెఱింగించెద. వినుము. ౬

కెంపు.

సీ. పద్మరాగఖ్యాతిం బరంగు మాణిక్యంబు
నతితేజవంత మై యతిశయిల్లు
పద్మపత్రాభ మై బఱువును మెఱుపును
స్ఫుటమును వట్రువ స్థూల మైన
పద్మరాగం బది పరిశుద్ధ మని యెంచు
చులక నై చపల మై మలిన మైన
రంధ్రంబు వక్రంబు రూక్ష్యంబుం గలిగినం
గాంస్య మై యున్నను గాని దంచు

గీ. భూతభేతాళతాపముల్ వాతపైత్య
శ్లేష్మములం ద్రుంచుం బీడలు శాంతిపఱుచు

భయములను బాపి జనులకు బలము సేయు
మహితగుణసాంద్రి! యాత్రేయమానిచంద్రి. ౭

తా. పద్మరాగము మాణిక్య మని పిలువఁబడును. తామరరేకువలె నుండిబరువు మెఱుపు కాంతి వట్రువఁగలిగి యుండును. ఇట్టిది పరిశుద్ధ మైన దని చెప్పుదురు. చులుక నై చపల మై మలిన మై రంధ్రములు గలిగి వంకరగ నుండి కరకుఁగలదియుఁ గంచువలె నుండునదియుఁ బనికిరా దని చెప్పుదురు. ఈమాణిక్యము శోధనమారణముల నొందించి సేవించునెడ వాతపిత్తశ్లేష్మములు హరించి అగ్నిదీపనము నిచ్చును. దీనిని ధరించునెడ భూతబేతాళాది భయములనుండి చిత్తమును వేఱుచేసి శరీరమునకు బలము నిచ్చును. శోధనమారణవిధు లిందుఁ జెప్పకున్నను వైద్యులసౌకర్యమునకు సాంప్రదాయకము లైనవిధుల నెఱింగించుచున్నాము.

శోధనము:—గుజ్జుముమాత్రమున రాత్రి నానఁబెట్టి పగలంతయు బీరెండ నెండించుచు మూఁడుదినములు భావనఁజేసి వేఁడినీటఁ గడిగిన శుద్ధి యగు ననియు (మారణము:—) నట్టిదానిని జల్లేడపాలతో నతిమూఁడుదినములు భావనఁజేసి మూఁకుడున నుంచి పైనమఱియొకమూఁకు డుంచి రెంటికి మన్నుపూసి యెండించి మూఁడు పుటములు పెట్టిన భస్మ మగు ననియుఁ బ్రాచీనవైద్యుల మతము.

మంచిముత్తెము.

గీ. ఆణిపాణియు గల్గి శ్వేతాభ మగుచు
వట్రు వై చల్ల నై తోయవర్ణ మగుచు
స్వచ్ఛమై నిర్మలంబు నై చక్క నైన
మౌక్తికమ్ము శుభం బంద్రు మానిచంద్రి. ౮

తా. తెల్ల నై గుండ్ర నై తేలిక యై నీరుగలిగి నిర్మలమైన నీటికాంతిఁ గలిగి యుండుముత్తెము శుభము నిచ్చును.

గీ. ఉప్పువలె నున్నఁ బైపొరఁ గప్పి యున్న
గొగ్గి యై యున్న వికట మై కూడి యున్న
నలుపు నెఱుపును రూక్షతఁ గలిగి యున్న
గుంట లుండినముత్యంబు కూడ దండ్రి. ౯

తా. పైపొరఁ గప్పి గొగ్గిఁ గలిగి గుంటలుఁ గల దై కఱకువాటి నలుపు నెఱుపు రంగులు నుండి యుప్పువలె వెలవెలఁబోవు ముత్యము నుపయోగించుట నిషిద్ధము.

గీ. మౌక్తికముసేవఁ జేసినమానవులకు
నాయురారోగ్యములును వీర్యాభివృద్ధి
అరయనన్నింట రక్తపైత్యక్షయాది
దోషములుబోయి పుష్టియుఁ దృష్టి గల్గు. ౧౦

తా. మౌక్తికభస్మము సేవించునెడ రక్తపైత్యక్షయాదిరోగములు పోయి యాయురారోగ్యవీర్యాభివృద్ధులు కలుగును. బలము నుత్సాహము గలుగును.

పవడము.

సీ. లలిఁ బక్వబింబఫలచ్ఛాయ విలసిల్లు
వట్రు వై స్నిగ్ధ మై వ్రణము వంకఁ
గోటరంబులు లేక గొప్ప దా కుమురు నా
పగడంబు నతిశుభప్రద మంటుండ్రు
తొఱ్ఱలు వ్రణములు ధూసరత్వము నుఁ బాం
డురతామ్రవర్ణముల్ పొరగుణంబుఁ
గలిగినపవడంబు కానిదండ్రు మునీంద్ర
సహదేవిచే శుద్ధి సరస మందు

గీ. క్షయములను రక్తపైత్యకాసముల ముదిమి
నక్షిరోగంబులను గరళాదికములఁ
బరిహారముఁ జేసి దీపనపాచనములఁ
గలుగఁజేయును పగడంబు కాంతి నిచ్చు. ౧౧

తా. పండబారినదొండపండువలెనుండిగుండ్రమైనునుపుఁగలిగివంకరలుతొఱ్ఱలులేక పెద్దదిగ నుండుపగడము మిక్కిలిమంచిది. ధూసరవర్ణము గానిరాగివలె గాని యుండి తొఱ్ఱలు వంకరలు పొరలు గల పగడము పనికిరాదు. మంచిపగడమును సహదేవియాకురసమున శుద్ధిఁజేయవలెను. అట్టిపగడఁపుభస్మము సేవించునెడ రక్తపిత్తము లక్షయరోగము కాసరోగము నేత్రరోగములు విషదోషములు నశించును. జీర్ణశక్తిని అగ్నిదీప్తిని నిచ్చును. ముదిమిని పోగొట్టి శరీరమునకుఁ గాంతి నిచ్చును.

గరుడపచ్చ.

సీ. వసుధదార్క్ష్యము హరిద్వర్ణ మై యకాంతి
వంత మై స్నిగ్ధమహా వర్ణ్య మగుచుఁ
బరువును మెఱుఁగును భాసురం బై యున్న
గరుడపచ్చకు సులక్షణ మటండ్రు
నల్ల నై చులక నై తెల్ల నై చిపిట మై
కపిల మై రూక్షకర్కశము నైన
తార్క్ష్యంబు వల దండ్రు తగనావుపాలచే
బరిశుద్ధ మై యొప్పు గరుడపచ్చ
గీ. పాండుచూర్ణామవిషసన్నిపాతములను
జ్వరములను ఛర్దులను గాసశ్వాసములను
నగ్నిమాంద్యంబులను ద్రుంచు నధిక మైన
కాంతి నిచ్చును మే లిచ్చు గరుడపచ్చ. ౧౨

తా. ఆకుపచ్చరంగుఁ గలిగి కాంతిఁగలిగి బరువుఁగలిగి ప్రకాశమానమైన గరుడపచ్చ ప్రయోగార్హము. నలుపు తెలుపు కపిలము పెళుసుఁ గలపచ్చ మంచిది కాదు. ఆవుపాలతో భావనఁజేసిన శుద్ధి యగును. మఱియు వాకుడుకాయలరసమునను కొండపిండివేళ్ళరసమునను నూఱి భావనఁజేసి యెండఁబెట్టి మూఁకుడులో నుంచి పైన మఱియొకమూఁకుడు వైచి మన్నుపూసి పుటముఁబెట్టిన భస్మమగును. దానిని సేవించునెడ పాండువు మూలవ్యాధి సన్నిపాతములు సామాన్యవ్యాధులు వాంతులు శ్వాసలు కాసలు అగ్నిమాంద్యము విషదోషము నశించును.

పుష్యరాగము.

సీ. పుష్యరాగము గోఁగుఁబువ్వురీతిగ నుండు
శుద్ధ మై స్నిగ్ధమై స్థూల మగుచు
బరువును సమము నై మెఱుఁగొప్పి యున్నను
బరిశుద్ధ మని యండ్రు భవ్యచరిత
కపిలంబు మలినంబు కర్కశంబును బీత
పాండువర్ణం బైనఁ బరిహరంబు

ధాన్యామ్లమునఁ గుళుత్థక్వాథమునఁ బుష్య
రాగంబు శుద్ధి యై రహి వహించు
గీ. దీపనము పాచనముఁ గల్గి తీవ్ర మైన
దాహమును ఛర్దిగుణమును వాతమును కుష్ఠ
గరళముల మాన్చి నిక్కలికాంతి యొసఁగి
కార్య మీడేర్చు పుష్యరాగంబు భువిని. ౧౩

తా. గోఁగుపువ్వువన్నెగలిగి శుద్ధమైనను పైస్థూలమై బరువుగలిగి సమముగ నుండు పుష్యరాగము మంచిది. గోరోచనరంగుఁ గలదై తెలుపు పసపు గలదై కాంతివిహీనమైనది మంచిది కాదు. ధాన్యామ్లమునందుఁ గాని వులవకట్టునందు గాని యొక్కజాము స్వేదనముఁజేయ శుద్ధమగును. అది భస్మముఁజేసి (కొండపిండివేళ్ళరసముతో భావనఁజేసి భస్మముఁజేయవలయు) సేవించిన తీవ్రమగుదాహము ఛర్ది వాతము కుష్ఠము విషదోషములు నశించును. శరీరము దీపనపాచనములు గల్గి నిక్కలికాంతిఁ గలిగి యుండును.)

వజ్రము.

క. విను వజ్రము చిపిటం బై
కనఁబడు బుంస్త్రీనపుంసకంబు లనంగా
నొసరుచును బూర్వపూర్వము
గుణముల విలసిల్లు చుండుఁ గూర్మి మునీంద్రా. ౧౪

తా. వజ్రము పుంస్త్రీనపుంసకలింగభేదములఁ గలిగి యుండును. ఇందు మొదటిదానికన్న రెండవది దానికన్న మూఁడవది గుణహీనమై యుండును. (ఈవజ్రభేదములు ప్రాచీనగ్రంథములలో జాతిభేదములు లింగభేదములఁ గలిగి యుండు నని వ్రాయఁబడి యున్నది. భావప్రకాశిక రసేంద్రచింతామణి మున్నగుగ్రంథములు చూచునది.

కం. ఎనిమిదియంచులు పటా
లెనిమిదికోణంబు లాఱు నేర్పడ సురరాట్
ధనుకాంతి వారితర మై
యనుమానించినఁ బురుషవజ్ర మండ్రు మునీంద్రా. ౧౫

తా. ఎనిమిది దంచులు నెనిమిది భాగములు నాలు కోణములు నుండి యింద్ర ధనస్సువలెఁ బ్రకాశించుచు నీరుదేలుచుండె పురుషవజ్రము నాఁబడును.

సీ. వర్తులంబుఁ జిపిటవర్ణంబు గలిగిన
శ్రీవజ్ర మని యండ్రు ధీవరేణ్య
కంఠకోణాగ్రంబు ఘనవర్తులం బైన
నది నపుంసక మని యండ్రు బుధులు
బహుగుణంబులతోఁడ రహి నించు మిక్కిలి
పురుషాఖ్యవజ్రంబు పుణ్యచరిత
వర్ణభేదంబుచే వజ్రంబు నాలుఁగు
జాతులఁ బ్రకట మా ఖ్యాతి మెఱసి

గీ. జరయు మరణంబు దురితంబుఁ బరిహరించు
నధికవీర్యాభివృద్ధి యొనర్చు నిచ్చు
మానవుల కెల్ల నమృతోపమాన మగుచు
సర్వరుజములఁ బాపు వజ్రంబు భువిని. ౧౬

తా. గుండ్రనై చిపిటవర్ణంబు గలది స్త్రీవజ్ర మనియు. కోణాగ్రంబులు లేక గుండ్రనై యుండునది నపుంసకవజ్ర మనియు, అనేకగుణములు కలిగి కాంతియుత మైనది పురుషవజ్ర మనియు వర్ణభేదములు నాలుగు గలిగి నాలుగింట స్త్రీపుంనపుంసక భేదములఁ గలిగి వజ్రము వెలయును. ఇది భస్మముజేసి సేవించు నెడసకలరుజలునణఁగును మానవుల కిది యమృతము.

సీ. వాకుడువేరులో వజ్రంబు తగ నిల్పి
యది యంత్రమందుననమరఁగట్టి
తనరుకులుత్థకోద్రవకషాయములచే
నేడేసిదినములు నెనసి వండ
ముయ్యేడుమాఱులు నెయ్యున వజ్రంబు
ఖరమూత్రమునఁ గ్రాచి కాచి మఱియుఁ
గలియ మత్కుణతాళకముల మూస నొనర్చి
యామూసలో వజ్ర మలరఁ బెట్టి

గీ. మునుపు జెప్పినగతి నశ్వమూత్రమునను
గాచి త్రోచిన స్వచ్ఛ మా కాంతిఁ గలిగి
పగులఁ గొట్టిన వజ్రంబు భస్మమగును
మహితగుణసాంద్ర యాత్రేయమానిచంద్ర. ౧౭

తా, నాఁటినవాకుడువేళ్లమధ్యనడుమ వజ్ర ముంచి గుడ్డయం దుంచి యులవల కషాయముతోఁడను, అరికకషాయముతోఁడను చెరియొకయేడుదినములు విడివిడిగ డోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధి యగును. అట్లు శుద్ధియైన వజ్రమును రువదియొక్కమాఱు గాడిదమూత్రమున నానిచ్చికాచినపిమ్మట నల్లులను హరిదళము గలిపి మూసజేసి దానిలో వజ్రమును బెట్టికాల్చుచు వెనుకటిరీతిగ నశ్వమూత్రమున నిరువదియొక్కమాఱు ముంచిన గాంతిగలిగి యుండును. దానిని పగులగొట్టి నూఁటిన భస్మమగును.

లోహములు.

సీ. విను లోహములు పంచవిధములు శుద్ధలో
హంబును భానులోహంబు పూతి
లోహాఖ్యమును మిశ్రలోహంబు నా ధాతు
లోహం బనఁగ బంచలోహములును
శుద్ధలోహము వెండి స్వర్ణంబు తామ్రంబు
సర్కలోహములుఁ గాంతాయసములు
బూతిలోహము సీసము తగరంబులుమఱి
తగు మిశ్రలోహ మిత్తడియుఁ గంచు

గీ. నైదు గూడిన ధాతులోహం బటండ్రు
లోకరంజన మగు నవలోహములకు
భేదములు శుద్ధులును గుణామోదములును
దెలియఁ జెప్పెద నాత్రేయ ధీవరేణ్య. ౧౮

తా. శుద్ధలోహములు, భానులోహములు పూతిలోహములు మిశ్రలోహములు ధాతులోహము నవిలోహములు నైదువిధములు, వెండి బంగారు రాగియు శుద్ధలో

హములు. అయస్కాంతము ఇనుమును ధాతులోహములు. సీసము తగరము పూతి లోహములు. ఇత్తడి కంచు మిశ్రలోహములు. ఈమైదింటిమిశ్రమము ధాతులోహము. ఈలోహభేదములు శుద్ధులు గుణములు మున్నగునవి తెలిపెద.

స్వర్ణము.

గీ. సహజమును బ్రాకృతము వహ్నిసంభవంబు
 ఖనిజమును సూతవేధజం బనఁగ నొప్పి
 యైదువిధములఁగ నకంబు లమరు చుండుఁ
 గలితషోడశవర్ణముల్ గలిగి భువిని. ౧౯

తా. సహజము ప్రాకృతము వహ్నిజము ఖనిజము సూతవేధజము ననిబంగారు పంచవిధముల భాగింపఁబడినది. ఈబంగారునకు పదియారువన్నెలు.

సీ. బ్రహ్మాండ మావల భవ మొందుఁ బ్రాకృతం
 బతి దుర్లభంబు దేవతలకైన
 వహ్నిచే జనియించు వహ్నిసంభూతంబు
 సేవింపఁ గాయసంసిద్ధి యగును
 పర్వతంబులయందుఁ బ్రభవించు ఖనిజంబు
 సర్వరుజంబులగర్వ మణఁచు
 మేరుకూటమున జన్మించును సహజంబు
 వేధజంబును సూతవేధజంబు

గీ. సహజమును వేధజము ఖనిసంభవంబు
 ఘనతరం బగునమృత మై జనుల కెపుడు
 భుక్తిముక్తియు సౌఖ్యంబుఁ బొసఁగఁ జేసి
 యఖిలరుజములఁ బాపి దీర్ఘాయు విడసఁగు. ౨౦

తా. బ్రహ్మాండమునకు పైపూత నైు ప్రాకృత ముండు నదియా నది దేవగల కుసైతము చిక్క దనియు వహ్నివలన బుట్టినది వహ్నిజ మనియు నిట్టి వైద్యమునను దహరించిన వహ్నియు గ్రహింపవగునని యుఁ గోరుచున్నాము. ఈస్వర్ణములలో సహజము ఖనిజము వేధజము నను నవి శోధనమారణాదులవలన శుద్ధిజేసి సేవించునెడ సకలరోగములు నశించును.

సీ. కనకంబు ఘర్షణంబున మసృణాభ మై
 కాఁచిన రక్తిమ గలిగి యున్న
 నటికినఁ గపిలవర్ణము గల్గి స్వచ్ఛ మై
 పొర లేక స్నిగ్ధ మై బరువు గలిగి
 యతిపీతవర్ణంబు నై మృదునైనను
 గనకంబు పరిశుద్ధ మనిరి మునులు
 కాఁచిన మలిన మై కాంతిహీనం బైన
 వెరసియుఁ దెల్ల నై విరిసియున్నఁ

గీ. బగులువాటిన నిత్తడిపగిది నున్నఁ
 గాఁచినను నల్ల నై యున్నఁ గఠిన మైన
 మలిన మై యున్న రూక్షతఁ గలిగి యున్న
 గుంజగతి నున్నస్వర్ణంబు గూడ దండ్రు. ౨౧

తా. ఆకురాతరాచిన చిక్కనికాంతి గలదై కాల్చినవెనుక రక్తిమఁ గలిగి నటికినయెడ గపిలవర్ణము గల దై స్వచ్ఛ మై పొరలు లేనిదై చిక్కఁదనముఁ గలిగి బరువుగలిగి మిక్కిలి పచ్చదనముగల మృదుకాంతితో నున్నబంగారు మిక్కిలిశ్రేష్ఠము. కాల్చిన మలిన మై కాంతివిహీన మై పగులువాటి యిత్తడివలె నుండు బంగారు చెడ్డదియగును మంచిబంగారు తక్క తక్కినది యౌషధముల కుపయుక్తము గాదు.

గీ. తైలమును దక్రమును బంచితంబుఁ గలియు
 నులవకట్టును గూర్చి యొక్కొక్కదినుసు
 కలియ నేడేడుమాఱులు కాఁచి త్రోయ
 సొరిది హేమాదిలోహముల్ శుద్ధిఁ బొందు. ౨౨

తా. కాల్చి నువ్వులనూనె మజ్జిగ గోమూత్రము కడుగు ఉలవకట్టు ననువాని లో నొక్కొక్కదానియందుఁ శుద్ధిజే యదలచిన లోహమును గాల్చియేడుసారులు ముంచిన శుద్ధియగును. అనగా పైనజెప్పినయైదింట నొక్కొక్కదానియం దేడేసి సారులువంతున ముప్పదియైదుసారులు గాల్చి ముప్పదియైదు సారులుముంచునెడ సువర్ణాదిలోహములు శుద్ధియగును.

స్వర్ణసిందూరము.

సీ. చొక్కంపుబంగారు మిక్కిలిపలుచగా
రేకులఁజేసి యారేకులకును
సమముగా సూతభస్మము మాదిఫలరసం
బున నూఱి రేకులఁ బూసి యదియ
మూఁకుళ్లలో నుంచి మూఁడుపుటంబులు
వేసిన భస్మమై వెలయు చుండు
భస్మమునకుఁ జతుర్భాగంబు సూతభ
స్మమునిమ్మపులుసున నమరనూఱి
గీ. బిళ్ల లొగిఁ జేసి చిన్నమూఁకుళ్లలోనఁ
బొందుగానుంచి ముప్పదిపుటము లిడిన
భస్మ మౌ నది కుంకుమప్రభ దలిర్ప
మహితగుణసాంద్ర యారోగ్యమానిచంద్ర. ౨౩

తా. పదియాఱువన్నెబంగారు మిక్కిలిపలుచని రేకులు జేసి యా రేకులకు సమముగ సూతభస్మముఁ జేర్చి మాదిఫలరసమున నూఱి యా రేకులకుఁ బూసిమూకుళ్ళనడుమనుంచి మూఁడుపుటములు వేయ భస్మ మగును. ఆభస్మమునకు నాలుగుభాగములు పాదరసభస్మమును చేర్చి నిమ్మపండ్లరసమున నూఱి చిన్న చిన్నబిళ్ళలు చేసి చిన్న మూఁకుళ్ళనందున నుంచి పుటముపెట్టిన కుంకుమమువలె సిందూరించి భస్మమగును.

ఉ. మంచిసువర్ణభస్మముఁ గ్రమంబునఁ గొన్నను రాజయక్ష్మముల్
సంచితకర్మజంబులును సర్పరుజంబులు భూతవేధముల్
ద్రుంచి యనేకరోగములు దోర్బలముల్ ఘనకాంతి కారియై
యంచితబుద్ధివీర్యములు నాయు వొసంగును మానిచంద్రమా. ౨౪

తా. సువర్ణభస్మమును సేవించునెడ రాజయక్ష్మములు పూర్వకర్మసంచిత రోగములు విషదోషములు భూతబాధలు మున్నగురోగములు నశించును. కాంతి తేజము బుద్ధి వీర్యము నాయువు నొసంగును.

రజతము.

సీ. విను వెండి త్రివిధమై విలసిల్లు ఖనిసంభ
వము సహజంబు కృత్రిమ మనంగ

గణుతింప సహజంబు కైలాసగిరిఁ బుట్టు
ఖనిజంబు పర్వతఖని జనించు
విను కృత్రిమము రసవేధచే నాగవం
గములందుఁ బుట్టును కాంతితోడఁ
గాల్చినఁ దెల్లనై ఘనకాంతి గలిగిన
శుభ్రమై మెఱుఁగైన శుభ్రమటండ్రు
గీ. మలిన మైనను రూక్షమై బఱువు లేక
కుటిలమై నల్లనై యున్నఁ గూడ దండ్రు
సీసవెలిగారములతోడ వేసి కరఁగ
శుభ్రమగుచుండు రజతంబు శుద్ధిఁ బొందు. ౨౫

తా. సహజము ఖనిజము కృత్రిమము నని వెండి మూఁడువిధములు. అందుసహజము కైలాసమున, ఖనిజము, పర్వతములయందలిగనులలోన కృత్రిమము రసవేధమున బుట్టును. కాల్చినఁ దెల్లనై కాంతి గలిగి శుభ్రమై మెఱుఁగులు వేయునది శ్రేష్టము. బఱువు లేకరూక్షము మలినము నైనది కాల్చిన నల్లనై యుండునది యధమము. ఇది పనికిరాదు. సీసము, వెలిగారము కలిపి మూసలోనుంచి యూదినయెడల శుద్ధి యగును. శుద్ధిచేయనివెండి పనికిరాదు.

సీ. తారంబు సమము సూతము నిమ్మపులుసున
గలియ మర్దించి రేకులకుఁబూసి
పుటపాత్రలో నుంచి పొడిగంధకమును రే
కులపైనఁ గ్రింద సంధులను జల్లి
పయిపూఁత నిడి లెస్స ప్రొయిమీదనొకనాఁడు
వాలుకాయంత్రాన వండి తీసి
కాకమాక్షికముతోఁ గలనూఱి ముప్పది
రెండుపుటముల నరిష్టమడఁగు
గీ. తారభస్మంబు నభ్రకాంతములతోడ
సేవఁ జేసిన మృత్యువు జర యణంచు

క్షయములను శ్వాసకాసల సంహరించుఁ
బాండు వుదరస్థ పైత్యాదిభ్రమము లణఁచు. ౨౬

తా. శుద్ధి జేసిన వెండి రేకులకు సమానముగ రసభస్మముజేర్చి నిమ్మపండ్లరసమున నూరి వెండిరేకులకుఁ బూసి పుటపాత్రలో పన్నిదికల గంధకపుపొడి యుంచు నట్లు రేకులు నడుము నుంచి అట్లే గా రేకుల కడుగున పైభాగమున పొర్లుముల గంధకపుఁబొడి జేర్చి వాలుకాయంత్రమున నొక్క నాఁడు వండితీసి దానిని గాకమాక్షికమును గలిపి మాదీఫలరసములను నూరి ముప్పదిరెండుపుటములఁ బెట్టవలెను. ప్రతిపుటమునకుఁ గాకమాక్షికమును జేర్చి నూరుచుండవలెను అట్లుచేసిన భస్మమునకు కాంతభస్మము, అభ్రకభస్మము దీనికి సమముగ జేర్చి సేవించిన ముదిమి మృత్యువు క్షయ శ్వాసకాసలు పాండవు జలోదరము పైత్యము నశించును.

రాగి

సీ. వినుము రాగి ద్వివిధమై విలసిల్లు నేపాళ
తామ్రం బనఁగ మ్లేచ్ఛతామ్ర మనఁగ
మ్లేచ్ఛతామ్రముకంటె మేలు నేపాళంబు
ఘనరక్తకాంతిని గలిగి యుండుఁ
గరగినఁ గొట్టినఁ గాఁచిన నఱకిన
మలినంబు గాక నిర్మలము నగుచు
విషముకంటెను మహావిషము తామ్రం బందు
రష్టవిధంబులై యమరుచుండు
గీ. భ్రమయు మూర్ఛయు దాహంబు భ్రాంతి వాంతి
జాడ్యమును దప్పి యలయిక చాలఁ జేయుఁ
గానఁ దామ్రము పరిశుద్ధి గాఁగ నొనర
సేవఁ జేసినఁ గాయసంసిద్ధిఁ జేయు. ౨౭

తా. నేపాళము మ్లేచ్ఛము నని తామ్రము ద్వివిధము అందు నేపాళమునఁ బుట్టినది నేపాళతామ్రము మ్లేచ్ఛదేశమునఁ బుట్టినది మ్లేచ్ఛతామ్రము నేపాళము రక్తవర్ణముఁ గలిగి కరగినను గాల్చినను నలుగఁగొట్టినను నఱికినను మలినములేక నిర్మలమై

యుండును ఇది శ్రేష్ఠము అన్నివిషములకంటె తామ్రము మహావిషముఁగలది శుద్ధిచేయనియెడ చిత్తచాంచల్యము మూర్ఛ విదాహము వాంతి మాంద్యము మున్నగురోగములు పుట్టును.

సీ. మునుపుగా శుద్ధిఁ జేసినరాగి రేకులు
చించామ్లమున నుడికించి తీసి
తామ్రంబు సమము గంధక భస్మగంధక
పాదంబు నూతంబు పానుకొల్పి
నిమ్మపుల్సున నూఱి యిమ్ముగ రేకుల
పై నిండఁ బూసి గా డ్పాప్చి యవియుఁ
బుటపాత్రిలో నుప్పు పోసి పైన నిటుక
పొడిఁ బోసి రేకులు పొసఁగ నుంచి
పైపొడిఁ బోసి యాపై నుప్పు తగ నుంచి
మఱి మూఁత నిడి చీలమన్ను నిచ్చి
సరసంబుగా నాల్గుజాములు వండినఁ
బస చెడి తామ్రంబు భస్మ మగును
గీ. గాకమాక్షికతోడను గలయ నూఱి
కొనుచు బిళ్లలుఁ జేసి మూఁకుళ్లలోనఁ
బుటము లిడినను ముప్పదిపుటములకును
రూఢి నై వారితరము నిరుత్థ మగుచు. ౨౮

తా. శుద్ధి జేసినరాగి రేకులు చింతపండురసమున నుడికించి వానికి సమముగ గంధకము, గంధకములో నాలవభాగము పాదరసభస్మము గలిపి నిమ్మపండ్లరసమున నూరి రేకులకు బూసి యెండించి పుటపాత్రలో నుప్పుపోసి దానిమీద నిటుకపొడి నుంచి యా రేకులుంచి దానిపై మరలనిటుకపొడి యుప్పుఁ బోసి పైనమూసి మన్ను పూసి నాలుగుజాములు వండినరాగి భస్మమై యుండును. ఆభస్మమును గాకమాక్షికముతో నూరి పుటము బెట్టవలెను ఇట్లు ముప్పదిపుటములఁ బెట్టిన బరిశుద్ధమైనభస్మమగును.

లయగ్రాహి. మంచియనుపానమున మంచి తామ్రిం బనుభ
వించ మృత్యువు జర యణంచు జ్వరబాధల్
ద్రుంచి శూలలను హరియించి పాండువుల నద
లించి క్షయములను నిరసించి ప్లీహాదుల్
వంచి యర్శములఁ బెకలించి గ్రహణులను విద
లించి శైత్యముల విడిపించి బలుకాంతుల్
గొంచక యొసంగి సిరి మించి భువి జనుల వల
పించు తామ్రిపుగుణం బెంచఁ దర మౌనే. ౨౯

తా. పైజెప్పినవిధమున శుద్ధిఁజేసి భస్మముగు జేసినతామ్రిమును మంచియనుపానముతో సేవించిన అకాలమృత్యువు, ముదిమి జ్వరపీడ శూలలు పాండువు క్షయరోగము ప్లీహాదులు మూలవ్యాధులు గ్రహణులు శైత్యములు నశించును. మిక్కిలియారోగ్యము గలుగును తామ్రిభస్మమునకుసాటి మఱియొకటి లేదు.

ఆయసము.

గీ. ఆయసము మూఁడువిధము లై యవనిలోనఁ
గలవు తీక్ష్ణంబు ముండంబు కాంత మనఁగ
ముండ మినుమగుఁ దీక్ష్ణంబు మొనసి యుక్కు
కాంత మగు నది ధర నయస్కాంత మండ్రు. ౩౦

తా. తీక్ష్ణము ముండము కాంతము నని ఆయసము మూడువిధములు తీక్ష్ణ మన నుక్కు ముండ మన నినుము కాంత మన సూదంటురాయి.

సీ. మునినాథ శుద్ధిఁ జేసినతీక్ష్ణలోహంబు
నాకురాతను జూర్ణ మమరఁ జేసి
యినుపమూఁకుటిలోన నెఱ్ఱగా ముమ్మారు
నేతిలో వేయించి నేర్పుతోడఁ
ద్రిఫలకషాయానఁ ద్రిపుటంబు లొగి వేసి
సమగంధకముతోడ నమర నూఱి
ప్రిమిదలలో నుంచి ఘటమృత్తికలఁ బూసి
యూరించి నాల్గుపుటాలు దేల్చి

గీ. చాగనల్లేరు వసయడ్డసరము గొబ్బి
తిప్పతీగయుఁ బులిచింత త్రిఫల గుముగు
అల్ల మాదిగఁ గూర్చి లోహంబును శత
పుటము లిడినను నమృతమై పొసఁగు చుండు. ౩౧

గీ. తీక్ష్ణముండంబులను నెక్కు తీరు సుమ్ము
భస్మములు శుద్ధులును శుభప్రాభవములు
గాన వైద్యులు శాస్త్రసంగతి గుదిర్చి
గురుతరంబుగఁ బుటములు గూర్పవలయు. ౩౨

తా. శుద్ధియైనతీక్ష్ణలోహము నాకురాతఁ బొడిగ్గ రాచి యినుపమూఁకుడున నాపొడి నుంచి నేతితో ముమ్మారెఱ్ఱగ వేయించవలెను, అనంతర మాపొడిలో కరక తాడి యుసిరికలతో తయారు చేసినకషాయము పోసి నూఱి మూఁడుపుటములు బెట్టవలెను అట్లు పెట్టినపొడికి సమముగ నుండునట్లు గంధకముఁ జేర్చి నూఱి మూఁకుడుసంపుటములో నుంచిపైని మన్నుపూసి యెండించి నాలుగుపుటములు పెట్టి తరువాత చాగనల్లేరు వస అడ్డసరము గొబ్బి తిప్పతీఁగ పులిచింత కరక తాడియుసిరికలు గుముగు అల్లము మొదలగు వానిరసములను బోసి నూఱి నూరుపుటములు బెట్టినయెడల భస్మ మగును. ఈతీక్ష్ణలోహమునకువలె ముండలోహమునకును శుద్ధులు మున్నగునవి చేయనగును.

మత్త. లోహభస్మము సేవఁ జేసిన లోకముం దమృతాఖ్య మై
ప్లీహపాండుమహోదరంబులు పిత్తవాతకఫాదులున్
మేహకుష్ఠగుదార్శశూలలు మేహముల్ జ్వరకాస లా
నాహముల్ తెగటార్చి సంగుఁ జిరాయురున్నతసంపదల్. ౩౩

తా. లోహభస్మము సేవించిన ప్లీహము, పాండువు మహోదరములు పిత్తము వాతము కఫము, మేహకుష్ఠు, మూలవ్యాధి, శూలలు మేహము, జ్వరము కాస మున్నగురోగము లన్నియు నశించును. చిరాయువు గలుగును.

కాంతలోహము

సీ. వినుము కాంతము నాల్గువిధము లౌ రోమక
భ్రామకచుంబకద్రావము లన

నొక్కటొక్కటికంటె నెక్కుడై గుణముల
విలసిల్లుకాంతంబువిధము వినుము
కాంతంపుగిన్నెలోఁ గాఁచినయుదకంబు
బోసి నూనెయుఁబోయఁ బొసఁగ నిల్చు
హింగు వనిడగంధహీన మై యుండును
వేపచేఁ దిడఁ జేదు విడిచి యుండుఁ

గీ. పొసఁగ నాగిన్నెలోఁ బాలు బోసి వండఁ
బొడవుగాఁ బొంగి భూమి పైఁ బడక యుండు
గఱిక నునిచిన నల్లనై కానఁబడును
కాంతలోహ మటంచునుగణుతిఁగాంచు. ౩౮

తా. రోమకము, భ్రామకము, చుంబకము, ద్రావకము, లను భేదములఁ గాంత లోహము నాలుగువిధములు. ఇందు గుణములం దొక్కొక్కదానికంటెనింకొక్కటియెక్కుడు. కాంతపుగిన్నెలో వేడినీరుపోసి తైలబిందు విడిచిన చెదరక నిలుచును. ఇంగు విడిచిన వాసన నశించును. పాలు పోసి వండినఁ బొడవుగా, బొంగును. కాని, క్రింద బడవు. గరిక యుడిన నల్ల నగును. ఇట్టిగుణములుండిన నది కాంతలోహముగును.

సీ. కాంతంబు తైలతక్రాదిద్రవ్యములచే
శోధించి కుండేటిశోణితమునఁ
దడుపుచు మున్మారు వడి నగ్నిలోఁ గాఁచి
త్రిఫలకషాయానఁ దీరు సేసి
పుటపుటంబునకు నేర్పున నింగిలీకంబు
నిరువదియగుభాగ మెనయఁ గూర్చి
కాంతంబుతోఁ గూడఁ గలిఁ బోసి మర్దించి
స్ఫుటముగా ముప్పదిపుటము లిడిన

గీ. కాంతభస్మము ననుపానగరిమతోడ
సేవఁ జేసిన మృత్యువు జర నణంచు

నఖిలరుజములఁ బాపి దీర్ఘాయు వొసఁగుఁ
గాంతభస్మంబునకు సాటి గలదె భువిని. ౩౯

తా. నూనె మున్నగు ద్రవపదార్థములచేఁ గాంతము శోధించి కుందేటిశోణితమునఁ దడుపుచు మువ్మారు నిప్పులో కాఁచి పిమ్మట త్రిఫలకషాయమును బోసి పైవిధమున మువ్మారు కాఁచవలయును, అట్లు కాఁచినకాంతలోహపు రేకులకు నిరువదవవంతు ఇంగిలీకమును జేర్చి కలిఁబోసి నూఱవలెను. అట్లు నూరి ముప్పదిపుటము లిడి, భస్మ మగును. ఈభస్మము సేవించిన మృత్యువు ముదిమి సకలరోగములు పోవును దీర్ఘాయువుఁ గలుగును.

తగరము.

సీ. ఖురమిశ్రికము లన నిర వొందు దగరంబు
ఘనము ఖురము మిశ్రికంబుకంటెఁ
బసపున వావిలిపసరున మున్మారు
కరఁగి పోసిన శుద్ధి పఱఁగు చుండు
తగరము నగ్ని మీఁదను బెంకులో నుంచి
క్షారంబులను సురాకారమునను
వండుచు మోదుగుబండచే రాచినఁ
బస చెడి తగరంబు భస్మమగును

గీ. దాళకంబును జిల్లేడు పాలఁ దగర
మునకుఁ బై పూతఁ లిడి మూఁడుపుటములిడుచు
బుద్ధికొలఁదిని మఱికొన్ని పుటము లిడిన
స్వచ్ఛముగ భస్మ మౌ నది సంయమీంద్ర? ౩౬

తా. ఖురము మిశ్రికము నని తగరము రెండువిధములు. మిశ్రికముకంటె ఖురముమిక్కిలి శ్రేష్ఠము. ఖురవంగమునందు పసపు వావిలిరసముఁ జేర్చి మూఁడుసారులు కరఁగిన శుద్ధి యగును. అది మూఁకుడులో నుంచి క్షారములు సూరేకారము వైచి వండుచు మోదుగుబండచే రాచిన పస చెడితగరము భస్మమగును. శుద్ధి హైనతాళకమును జిల్లేడుపాలను తగరమునకుఁ బూసి మూఁడుపుటములు పెట్టినయెడ తగరము భస్మమగును.

గీ. వంగభస్మము సేవించువారలకును
రాక్షసాళికి విష్ణుచక్రంబుఁబోలె
మూత్రకృచ్ఛ్రంబులను బహుమూత్రములను
సర్వమేహవ్రణంబుల సంహరించు. ౩౭

తా. శుద్ధమగువంగభస్మము సేవించునెడ మూత్రకృచ్ఛ్రంబులు బహుమూత్రములు సకలమేహవ్రణములు నశించును.

సీసము.

సీ. కరఁగి సీసము మూఁడువరుసలు వావిలి
రసమున ముంచిన, బొసఁగు శుద్ధి
చించతొఱరంబున సీసము నాయస
పాత్రలో వైచిన భస్మ మగును
సీసభస్మము మణిశిల సమంబుగఁ గూర్చి
నిమ్మపుల్సున నూఱి నేర్పుతోడఁ
బిళ్ళలుగఁ జేసి బిళ్ళలు మూఁకుడులలోఁ బెట్టి పదిలంబుగా నగ్ని
పుటమునఁ దీసి నేర్పునను మఱియు
గీ. కరఁగ మణిశిల యిరువదిపాళ్లుకూర్చి
పొసఁగనూఱుచు నఱువదిపుటము లిడిన
స్వచ్ఛమై వారితర మయి శుభ మొసంగు
నాగభస్మంబు భువిని విన్నాణ మెసఁగ. ౩౮

తా. వావిలాకురసములో సీసమును గరఁగి ముమ్మాఱుపోసిన శుద్ధి యగును అట్లు శుద్ధియైనసీసము నినుపమూఁకుడులో చింతబెరడు బూడిదతోఁ గలిపి యుంచి వేయించిన భస్మమగును, ఆభస్మమునకు సమానముగ మణిశిలం జేర్చి నిమ్మరసము బోసి నూఱి బిళ్ళలు చేసి మూఁకుడులలోఁ బెట్టి మన్నుపూసి పుటము బెట్టి తీసి దాని కిరువదియవభాగము మణిశిలఁ జేర్చి నిమ్మరసమున నూఱి మరలపుటము వేయవలెను ఇట్లు అఱువది పుటములు వైచిన స్వచ్ఛమైనభస్మ మగును.

చ. నయముగ నాగభస్మము దినంబును సేవ యొనర్చిన న్మహా
క్షయలును సర్వశూలలును గామిల పాండుప్రమేహ కృచ్ఛ్రముల్

రయమునఁ బాఱఁదోలును జరామరణంబుల సంహరించు ని
ర్భయులను జేయు మానికులపావన సీసము సాటి గల్గునే. ౩౯

తా. శుద్ధమైననాగభస్మమును సేవించునెడ క్షయ శూలలు గామిల, పాండు ప్రమేహము మూత్రకృచ్ఛ్రములు ముదిమి మృత్యువు పోవును. మానవుల నిర్భయులుగఁ జేయును

కం. నేరేడు మఱ్ఱి మోదుగు
బూరుగురసములను లోహములు సీసాదుల్
నూఱుపుటంబులచే సిం
దూరించును గెంపుసొంపుతో సమమగుచున్. ౪౦

తా. సీసము మున్నగు సకలలోహములు నేరేడు మఱ్ఱి మోదుగు బూరుగురసముల నూఱుచు నూఱుపుటము లిడిన కెంపుతో సమానమైన కాంతిఁగలిగి మిక్కిలి సిందూరించును.

ఇత్తడి.

సీ. పుత్తడిఁ బోలినయిత్తడి గొని దానిఁ
దైలాదిశుద్ధులఁ దగ నొనర్చి
రజము గావించి యారజము వావిలిరసం
బున నూఱి నైదాఱు పుటము లిడుచు
గంధకంబును దాళకంబును మణిశిల
గలిపి యిత్తడి నిమ్మపులుసుచేత
మెత్తగా నూఱి యెన్మిదిపుటంబులువెట్టఁ
బరిశుద్ధమై యది భస్మ మగును
గీ. దీనిఁ దినఁ గల్గుగుణముల తీరువినుము
కుష్ఠువు లడంచు జంతువుకుల మణంచు
నపస్మైత్యాదిదోషంబు లపహరించుఁ
గాఁకఁ దోలఁగించు శైత్యంబుఁ గలుగఁ జేయు. ౪౧

తా. బంగారువలె మెఱయునిత్తడిని తైలాదిశుద్ధులు గావించి పొడిజేసి యా పొడి వావిలిరసంబున నూఱి నైదారు పుటములు బెట్టి దానికిసమభాగములు గంధక

తాళకమణిశిలలు జేర్చి నిమ్మపండురసమున మర్దించి మతియొనిమిదిపుటములు బెట్టి శుద్ధ మైనభస్మమగును. ఈభస్మము కుష్ఠువు క్రిమి వికారము! పైత్యాదిదోషము లేకుండఁ జేయును.

సీ. తగరంబు తామ్రపాదము గూర్చి మూసలో
గరఁగినలోహంబు కాంస్యమండ్రు
కాంస్యంబు తైలతక్రాదిద్రవములచేఁ
బరిశుద్ధిఁ జేసిన సరసమగును
గంధతాళకములఁ గలనూటి యైదాఱు
పుటములేసిన మృతిఁ బొందు లెస్స
తామ్రభస్మమురీతిఁ దగఁ గొన్నిపుటములు
వేయ నిరూఢ మై వెలయుచుండు
గీ. గాంస్యభస్మంబు సేవింప ఘనున కెపుడు
నుష్ణ మై రూక్ష మై చేదు నొగరు గల్గి
వాతపైత్యకఫాదులఘాత లణఁచు
మహితగుణధుర్య యాత్రేయమానివర్య. ౮౨

తా. నాలుగుభాగములుతగరము రాగియొకపాలు జేర్చి తామ్రపాదమనఁటవలన తగరములో పాదమని భావింనగు కరగిన లోహము కాంస్యమనబడును. నూనె మజ్జిగ మున్నగువానిలో గరఁగి పోసిన శుద్ధియగును దానిని గంధకము తాళకము సమభాగము లుగ జేర్చి నిమ్మపులుసున మర్దించి శుద్ధి యైనకంచునకుబట్టించి 5 లేక 6 పుటములు పెట్టిన భస్మమగును ఈభస్మము చేదు ఒగరు గలిగియుండును. వాతపైత్యకఫాదిరోగము లణఁచును.

మాలిని. జయజయ మృదుశీలా చారుసౌవర్ణచేలా
జయముకురకపోలా స్వాశ్రితాహ్లాదమూలా
జయ రిపుచయకాలా సర్వభక్తానుకూలా
జయ ధృతవనమాలా జలధికన్యాధిలోలా. ౮౩

గద్య. ఇది శ్రీమద్వైద్యవినోద శ్రీవత్సగోత్రానుమోద వేదాంతాచార్యపుత్ర శ్రీ నృసింహప్రసాదలబ్ధకవితా చాతుర్య ముడుంబవేంకటాచార్య ప్రణీతం బైన రసప్రదీపిక యనుప్రబంధంబునందు నవలోహాదిభస్మసిందూరాది ప్రకారంబులఁ గలతృతీయాశ్వాసము సర్వము సంపూర్ణము.

[illegible]	[illegible]	0 12
[illegible]	[illegible]	0 12
[illegible]	[illegible]	0 12
[illegible]	[illegible]	0 12
[illegible]	1—2 భాగములు	1 0
[illegible]	1 వ భాగము	1 0
[illegible]		1 8
[illegible]	1—2 భాగములు	1 0
[illegible]		0 12
[illegible]		2 0
[illegible]		1 0
[illegible]	1 వ భాగము	0 14
[illegible]	2 వ భాగము	0 14
[illegible]		0 8
[illegible]		0 6
[illegible]		0 8
[illegible]		
[illegible]		1 12
[illegible]		1 8
[illegible]		1 12
[illegible]		1 12
[illegible]		1 8
[illegible]		1 12
[illegible]		1 12
[illegible]		1 12
[illegible]		1 0
[illegible]		0 12
[illegible]		0 4

[illegible]

ఆంధ్రనాటకములు.

కవికాంత సాంఖ్యతో	...	రూ	0	1
శ్రీకృష్ణ తులాభారము సాంఖ్యతో	...		0	1
సంగీత చంద్రికాంగ	...		0	1
సంగీత సత్యహరిశ్చంద్ర			0	1
సారంగధర నాటకము			0	1
బొబ్బిలియుద్ధము			1	
గయోపాఖ్యానము చి॥ అ॥ శా॥			0	
ప్రసన్న యాదవము డిటో			0	
పాంచాలీ పరిణయము డిటో			0	
చతుర చంద్రహాసము డిటో			0	
ముసలనాటకము			0	1
లీలావతీనాటకము			0	
సంగీత సావిత్రీనాటకము			1	
సంగీత శశిరేఖానాటకము			0	1
సంగీత పద్మవ్యూహనాటకము			0	1
ఉర్వశీ శాపవిమోచనము			1	
చిత్రనళీయము, ఖిల్జీ				
విషాద సారంగధర డిటో			1	
ప్రహ్లాద నాటకము డిటో			1	
సావిత్రీ చిత్రాశ్వము డిటో			1	
పాదుకా పట్టాభిషేకము కొ॥ వేం॥			1	
చింతామణి నాటకము కొ॥ వా॥			1	
పద్మవ్యూహము డిటో			1	
శంకరాభ్యుదయ సమాహారము			1	
ప్రబోధ చంద్రోదయ నాటకము			0	
కుశలవ నాటకము			0	
శ్రీరామ విజయము			0	
శ్రీరామాశ్వమేధము			0	

మానేపల్లి సన్యాసయ్య, ఆంధ్రబుక్కుడిపో,

రాజమండ్రి

END OF
TITLE